UDK: 929Žužek F.

Slovenac među Hrvatima i Srbima: Franc Žužek, župnik u Glini, 1927. — 1955.

IGOR MRKALJ

Premda se gotovo svi relevantni izvori slažu u tvrdnji da je Franc Žužek, dugogodišnji župnik u Glini (1927. — 1955.), imao značajnu ulogu u društvenom životu Gline i glinskog kraja, kritička historiografija propustila je značajnije istražiti njegovu životnu biografiju. Stoga je zadaća ovog članka da pruži pregled najznačajnijih događaja koji su obilježili njegovu predratnu, ratnu i poslijeratnu karijeru, koja dobro ilustrira neke teme koje su važne ne samo za Glinu i Hrvatsku, nego i za širu regiju, uz to u jednom dužem vremenskom periodu koji obuhvaća nekoliko "povijesnih lomova". U svojim istraživanjima autor se oslanja na relevantne arhivske izvore, postojeću literaturu i dostupnu novinsku građu. Članak donosi nove činjenice o jednoj od najpoznatijih ličnosti iz povijesti Gline XX. stoljeća.

KLJUČNE RIJEČI: *Franc Žužek, Glina, Hrvati, Srbi,* NDH

/

Franc Žužek rodio se 21. studenog 1886. u selu Marolče kod Ljubljane, od oca Antona i majke Marijane, rođene Virant.[1] Poslije završenog školovanja zaređen je za svećenika i već 26. srpnja 1912. služi svoju mladu misu u Kočevju.[2] Nedugo zatim, počinje vršiti svećeničku službu u četiri katoličke župe u

1 O značajnoj ulozi župnika Franca Žužeka u povijesti Gline, pisali su: Mijo Dukić, *Glina i okolica*, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1980, str. 159–161; Živko Vnuk, "Reverendus Dominus", *Vjesnik*, Zagreb, god. XLII, br. 12051, 15. ožujka 1981, str. 8; Ćiril Petešić, *Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941. – 1945.*, Vjesnikova Press agencija, Zagreb 1982, str. 89–94. Također, odlukom Općinskog vijeća Gline od 19. prosinca 1995, jedna od glinskih ulica nosi njegovo ime. *Službeni vjesnik Sisačko-moslavačke županije*, Sisak, god. IV, br. 5, 1996, str. 60.

2 *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, ur. Krunoslav Draganović, Akademija "Regina Apostolorum", Sarajevo 1939, str. 36.

Istri. Međutim, nakon raspada Austro-Ugarske 1918. godine, a naročito nakon 1920. kada je Istra pripojena Kraljevini Italiji, Žužek se suočio s talijanskom politikom odnarođivanja slovenskog i hrvatskog stanovništva. Ona se dodatno pogoršala 1922. godine, nakon preuzimanja vlasti od strane talijanskih fašista, koji su Žužeka, kao i mnoge druge svećenike, protjerali iz Istre 1923. godine. Žužek tako dolazi u Zagreb, tj. Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca kao izbjegli svećenik, gdje mu je u siječnju 1924. ponuđeno upražnjeno mjesto upravitelja župe Maja u glinskom dekanatu, na samoj periferiji Zagrebačke nadbiskupije.

O svojim prvim dojmovima u novoj sredini, Žužek je zapisao: "Težak će biti moj život u Maji – jer sam odgojen u dalekim krajevima: u Gorici i u Trstu; tamo sam svršio nauke – i službovao sretno među dobrim istarskim narodom. Nadošla talijanska okupacija, a onda i aneksija – pa su Talijani odmah išli na posao: istjerali su nas svećenike i ostale inteligente samo da mogu narod odnaroditi. Došao sam u Maju među nepoznati svijet: crkva skoro prazna, narod zapušten i prema svećeniku vrlo neraspoložen."[3] Pa ipak, tokom 1924. godine Žužek ulaže veliki napor da unaprijedi ovdašnji crkveni i vjerski život, što je vjerojatno bio razlog zašto 1925. nije prihvatio ponudu Zagrebačke nadbiskupije da ode u Hrvatsko zagorje i župu Jesenje kod Krapine.[4] O vrijednom i uzornom Žužeku također svjedoči podatak da ga je u svibnju 1926. u Maji lično posjetio vodeći slovenski političar tog vremena, dr. Anton Korošec, koji je i sam bio katolički svećenik.[5] Nema sumnje da je Žužek već tada uživao značajan ugled u crkvenim krugovima, što je zasigurno pridonijelo njegovom imenovanju za župnika u Glini, 4. studenog 1927. godine.[6] Njegov zasluženi uspon u crkvenoj hijerarhiji dodatno je potvrđen 11. studenog 1927., kada je imenovan za dekana glinskog dekanata, koji je obuhvaćao župe Hrvatski Čuntić, Glinu, Goru, Maju, Malu Solinu, Topusko i Viduševac.[7]

U vrijeme kada Žužek postaje glinski župnik i dekan, Glina je gradić s nepunih 2.500 stanovnika, ali i važno središte relativno velikog kotara s preko

3 *Spomenice župa : Maja, Viduševac, Glina, Mala Solina*, ur. Juraj Jerneić, Župa Sv. Ivana Nepomuka Glina – Ogranak Matice hrvatske, Glina 1998, str. 227.

4 *Spomenica župe Maja*, str. 232.

5 *Spomenica župe Maja*, str. 230; Janko Prunk, "Politični profil in delo dr. Antona Korošca v prvi Jugoslaviji", *Prispevki za novejšo zgodovino*, Ljubljana, let. XXXI, št. 1, 1991, str. 35–54.

6 *Spomenica župe Maja*, str. 234.

7 *Spomenica župe Maja*, str. 234, *Spomenica župe Glina*, str. 553; *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, str. 35–36.

45.000 žitelja.[8] Prema redovitim popisima unatrag sto i više godina, u kotaru je s približno dvije trećine prevladavalo srpsko (pravoslavno) stanovništvo, a u samoj Glini brojčano su, s malom natpolovičnom većinom, prevladavali Hrvati (katolici). U njihovom društvenom, kulturnom i duhovnom životu važno mjesto imale su parohijska pravoslavna crkva Rođenja Presvete Bogorodice i župna katolička crkva sv. Ivana Nepomuka, smještene u samom središtu Gline.[9] U neposrednoj blizini župne crkve nalazio se i župni stan, gdje je Žužek već pravio planove kako da nabavi nova crkvena zvona, jer su ona stara bila rekvirirana za potrebe austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu. U ožujku 1928. Žužek je obnovio rad crkvenog pjevačkog zbora i planirao kako da popravi staru i od potresa oštećenu kapelu sv. Petra i Pavla na katoličkom groblju u Glini.[10]

Nakon proglašenja Šestojanuarske diktature 1929. godine i uvođenja državne politike integralnog jugoslavenstva, kralj Aleksandar je posjetio Zagreb i Savsku banovinu te obišao Sisak, Petrinju i Glinu, gdje mu je 7. lipnja 1931. priređen spektakularan doček.[11] Pred hotelom Kasina razgovarao je i sa svećenicima obiju vjera: glinskim protom Ercegovcem i glinskim župnikom Žužekom. "Kralj me pitao od kuda sam, a kad odgovorih, da me je fašizam potjerao g. 1923. iz Istre, propitao se on za naš narod tamo", zapisao je Žužek svoja sjećanja na susret sa kraljem.[12] Međutim, u *Spomenici* on je zapisao i svoja razmišljanja o diktaturi kralja Aleksandra te parlamentarnim izborima u Kraljevini Jugoslaviji od 8. studenog 1931., kada je opozicija bojkotirala izbore, obzirom da je bila postavljena samo jedna, vladina lista.[13] Žužekove rečenice su kratke i jasne: "U državi su ukinjene sve stranke. Na ovakove izbore narod ne htjede ići. U državi se uvađa neka kopija fašizma."[14]

8 Zdenka Šimončić-Bobetko, "Ekonomsko-socijalni razvoj glinskog kraja od 1918. do 1941. godine", u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, Skupština općine Glina 1988, str. 133–135.

9 Ivo Maroević, "Prostorni razvitak gradskog naselja Glina", str. 432–438; Đurđica Cvitanović, "Sakralna baština", str. 499–503; Marko Miljanović, "Bogorodičina crkva", str. 504–511; sve u zborniku *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, 1988.

10 "U Glini", *Sv. Cecilija : smotra za crkvenu glazbu*, Zagreb, god. XXII, sv. 2, mart-april 1928, str. 111; "Kapelica na glinskom groblju", *Banovac*, Petrinja, god. XI, br. 48, 26. studeni 1898, str. 2.

11 "Nj. Vel. Kralj u Glini", *Novosti*, Zagreb, god. XXV, br. 156, 8. juna 1931, str. 3–4; "Banija oduševljeno dočekuje Nj. V. Kralja", *Politika*, Beograd, god. XVIII, br. 8288, 8. jun 1931, str. 1–2.

12 *Spomenica župe Glina*, str. 532.

13 "Pojedinosti o glasovanju u Glini", *Jedinstvo*, Petrinja, god. XIII, br. 46, 15. novembra 1931, str. 3.

14 *Spomenica župe Glina*, str. 532.

Unatoč Velikoj ekonomskoj krizi koja je tih godina vladala Evropom i svijetom, naredna 1932. bila je važna godina u životu katoličkih vjernika Gline i glinskog kraja. “Nakon punih 16 godina uspjeli su Glinjani da nabave nova zvona za svoju crkvu”, pisalo je petrinjsko *Jedinstvo*.[15] Nova zvona stigla su 18. rujna 1932. na željezničku stanicu i u svečanoj povorci prevezena pred župnu crkvu i svečano blagoslovljena uz prigodan govor župnika Žužeka te podignuta u toranj, da zvone neprekidno gotovo čitavi dan. O velikom slavlju u Glini izvijestili su i pojedini zagrebački listovi, koji su isticali činjenicu kako je teško bilo sakupiti 55.000 dinara, naročito u ovoj krizi i nestašici novca. “Skupljalo se kroz 4 godine, takoreći paru po paru”, pisala je katolička *Hrvatska straža* iz Zagreba.[16]

Premda je župnik ulagao značajan trud da unaprijedi crkveni i vjerski život katolika u Glini, odziv vjernika bio je i dalje “dosta slab”, kako nam otkrivaju Žužekovi zapisi iz jubilarne 1933. godine (hiljadu devetstota godišnjica smrti Krista – op. a.). Međutim, Žužeka je također brinula demografska slika župe Glina: “Natalitet pada. Protiv toga sam oštrije nastupao svuda, gdje mi se nudila prilika. Potraje li ova kuga dalje to će nestati našeg življa ovđe za 200 g. posvema! (...) Broj rođenih podudara se sa onim mrtvih a time nastaje već katastrofa. Nasljednici – šta će biti, ako se ide tim pravcem 2.033 god.!!”, zapitao se Žužek 1933.

“Dana 28. juna 1934. na Vidovdan održana je služba Božja i u obim crkvama i to u rimokatoličkoj u 8 sati, a u srpsko-pravoslavnoj u 8.30 časova za pomen boraca u minulim ratovima”, stoji u izvještaju kotarskog načelnika u Glini.[17] Nedugo zatim, Žužek je s kotarskim načelnikom u Glini i banskim savjetnikom u Zagrebu ugovarao financijsku pomoć za vanjsko i unutrašnje uređenje župne crkve, nakon čega je utvrđena proračunska svota od 42.000 dinara.[18] Tako se u kolovozu 1934. pristupilo temeljitoj obnovi krovišta, dok je unutrašnjost crkve kompletno obojana po savjetima dvojice istaknutih stručnjaka: crkvenog povjesničara i zagrebačkog kanonika monsignora Janka Barlèa

15 “Nova zvona na katoličkoj crkvi. Svečana posveta zvona”, *Jedinstvo*, Petrinja, god. XIV, br. 40, 1. oktobra 1932, str. 4.

16 “Glina: katoličko slavlje”, *Hrvatska straža*, Zagreb, god. IV, br. 213, 22. rujna 1932, str. 6.

17 HR-HDA-1363, Politička situacija, inv. br. 3480, Mjesečni izvještaj o političkim prilikama za mjesec jun 1934. godine. Sresko načelstvo u Glini banskoj upravi u Zagrebu, Otseku za državnu zaštitu, 4. VII. 1934.

18 *Spomenica župe Glina*, str. 535.

i prof. Gjure Szabe, povjesničara umjetnosti i direktora Zemaljskog muzeja u Zagrebu. Na taj način crkva je dobila lijep unutrašnji izgled u čijem se središtu sada isticao veliki mramorni oltar.

Otprilike u isto vrijeme kad su završavani radovi na uređenju župne crkve u Glini, izvršen je atentat na kralja Aleksandra u Marseilleu, prilikom državne posjete Francuskoj 9. listopada 1934. godine. Ovaj teroristički čin, kojeg je izveo pripadnik makedonske VMRO, ali u organizaciji Ante Pavelića i hrvatskih ustaša, označio je početak događaja koji će značajno utjecati na daljnji razvoj lokalnih prilika u Glini. Naime, nedugo nakon atentata, uhapšen je dr. Mirko Puk, poznati glinski odvjetnik, pod sumnjom da održava veze s Pavelićem i marseljskim atentatorima, ali nakon što je prošao i zagrebačku policiju i sud i kotarsku oblast u Glini, pušten je na slobodu.[19] Kao zakleti ustaša od 1932., Puk je imao pravo da od zadovoljstva trlja ruke, međutim, što je o tim prijelomnim događajima znao Žužek? “Znadem da su se prvi znakovi ustaštva u Glini pojavili posle ubijstva kralja Aleksandra 1934 god.”, rekao je Žužek.[20] Smatrao je da su najzapaženiji propagatori i rukovodioci ustaškog pokreta u Glini bili odvjetnici dr. Mirko Puk, dr. Mirko Jerec i dr. Juraj Devčić, zatim liječnici glinske bolnice dr. Šime Cvitanović i dr. Juraj Rebok, kao i braća Vidaković, Nikola i Stipe te njihov otac Mato, poznati glinski stolar. Pa ipak, “dr. Puk je bio intelektualni vođa cijele organizacije, davajući joj smjernice”, kazao je Žužek. Međutim, svoje viđenje prijelomnih događaja dao je i dr. Mirko Puk, koji je u jednom novinskom razgovoru posebno apostrofirao glinskog župnika: “Jednog jutra pošla je moja supruga u Glini u crkvu na misu. Tamo je bio pop neki Slovenac i on nije ništa objavio da će to biti posmrtna misa za kralja Aleksandra. Kada je moja supruga vidjela da se čita posmrtna misa za ubijenog srpskog kralja Aleksandra, ona se odmah okrenula i izašla iz crkve. Nakon toga bila je odmah uapšena i osuđena na 14 dana zatvora”, sjećao se Puk.[21]

Malo je poznato da je naredne godine dr. Puk izabran za predsjednika svečanog odbora zaduženog za doček novog nadbiskupa koadjutora dr. Alojzija Stepinca, koji je u subotu 3. kolovoza 1935. posjetio obnovljenu župnu crkvu u

19 Igor Mrkalj, “Tko je bio dr. Mirko Puk, odvjetnik i organizator ustaškog pokreta u Glini”, *Prosvjeta*, Zagreb, br. 135, decembar 2016, str. 35–42 i br. 136, mart 2017, str. 42–48.

20 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 150, broj 890, Izjava župnika Franca Žužeka pred Okružnom komisijom za ratne zločine ONOO Banije, Glina, 18. X. 1944.

21 “Uspomene ministra dra. M. Puka iz borbe za hrvatsku državu prije 20 godina”, *Novi list*, Zagreb, god. I, br. 2, 30. travnja 1941, str. 5.

Glini.[22] Na samom ulazu u Glinu načelnik općine Svetozar Davidović visokom gostu zaželio je dobrodošlicu, nakon čega je dr. Puk u ime svih okupljenih održao svečani govor. Nadbiskup se zahvalio na dobrodošlici, nakon čega je praćen mnoštvom naroda krenuo da posjeti župnu crkvu, župni stan i Hrvatski dom u Glini, gdje je svečani odbor priredio banket na kojem je župnik Žužek pozdravio preuzvišenog gosta. U počast nadbiskupa navečer je pripremljena svečana povorka s upaljenim bakljama i lampionima i na čelu sa križarskom glazbom iz Zagreba, koja je krenula od župne crkve i nastavila se kretati glavnim ulicama, da bi se na kraju zaustavila pred Hrvatskim domom. Nadbiskup, koji je stajao kod prozora, zahvalio se svima okupljenima i održao kratki govor, praćen odobravanjem i poklicima. Nakon toga povorka se uputila prema kući dr. Puka i njegove supruge, kojoj je pripala čast da bude kuma barjaka Djevojačkog društva Srca Isusova, kojeg će sutradan u Bučici blagosloviti nadbiskup koadjutor. Iz tog razloga, gospođa Puk se obratila okupljenoj povorci i održala govor o dužnostima hrvatske žene, nakon čega se "klicalo vrijednoj i rodoljubivoj obitelji Puk".

Bio je to kraj gotovo cjelodnevne narodne manifestacije, koja je prema pisanju *Hrvatske straže* "dala izražaja i punog oduška svojim dugo zatomljivanim i narodnim osjećajima i svojoj radosti, da u svojoj sredini vidi svoga natpastira". Premda će katolički tisak pisati da je ova impozantna manifestacija "od prvoga časa pa sve do konca uzdržala i očuvala najveći red i dostojanstvo", ponešto drukčije viđenje ovih istih događaja dalo je petrinjsko *Jedinstvo*, koje o svečanostima u Glini piše ovako: "Istina, kod dočeka je učestvovao i glinski prota Ercegovac i još neki pravoslavni svećenici, no opaženo je nepotrebno ulično izazivanje sa – obiju strana. Ili su crkvene svečanosti ili su političke svečanosti, ali jedno i drugo ne mogu biti istovremeno. Ako su crkvene svečanosti onda se zamjera politička manifestacija, a ako su političke svečanosti onda je bio nepotreban klerikalni plašt".[23] No, postavlja se pitanje, da li je i koliko je Žužek bio svjestan ovih manipulacija o kojima je pisalo *Jedinstvo*.

U svakom slučaju, ovi događaji podigli su ugled dr. Puka u Glini i okolici, no ne zadugo, jer svega nekoliko dana iza toga dogodio se nezapamćeni zločin – u noći 8. kolovoza 1935. sa šest revolverskih metaka ubijen je Janko Vedrina,

22 "Veličanstven doček nadbiskupa koadjutora u Glini i Bučici", *Hrvatska straža*, Zagreb, god. VII, br. 181, 8. kolovoza 1935, str. 6–7.

23 "Klerikalne svečanosti u Glini", *Jedinstvo*, Petrinja, god. XVII, br. 33, 17. avgusta 1935, str. 2.

mladi upravitelj župe Bučica.[24] Za ovo nedjelo bio je osumnjičen student Stipe Vidaković, zajedno sa još dvojicom pomagača, zbog čega je na dulje vrijeme završio u istražnom pritvoru u Petrinji. Radi manjkavosti dokaza, nakon pola godine pušten je na slobodu što je u Glini izazvalo brojne i različite komentare. Ovakva sudska odluka zaintrigirala je župnika Žužeka, kojem je vijećnik Sudbenog stola u Petrinji Gabrijel Topljak pričao "da je sud bio mišljenja, da je Vidaković kriv, ali se ne sjećam više", kazao je, "radi čega nije sudjen".[25] Međutim, Žužek je već tada znao da su dr. Puk i njegove pristalice svim sredstvima "nastojali da izvuku Vidakovića, jer je isti bio poznat kao frankovac, pa je time i ustaški pokret doveden u pitanje". Premda će ovaj slučaj ostati nerasvijetljen sve do današnjih dana, novija crkvena literatura zaključila je – bez ozbiljnijeg propitivanja i traženja eventualno drugih mišljenja – kako je Vedrina ubijen "zbog hrvatstva" i da je pao kao žrtva "velikosrpskog, žandarskog nasilja".[26] Bilo kako bilo, Žužek nije propustio da u *Spomenicu* te 1935. godine zapiše: "Vidaković je na zlu glasu. Bog je sve vidio – a jednog će dana nedjelo na vidjelo."[27]

Poznato je da je nadbiskup koadjutor Alojzije Stepinac još jednom posjetio Glinu, i to 24. rujna 1936. povodom dijeljenja Svete potvrde u glinskom kotaru.[28] Toga dana, došavši iz smjera Topuskog, nadbiskupa je na glinskom mostu dočekao i svečano pozdravio načelnik općine Svetozar Davidović, u pratnji prote Ercegovca i župnika Žužeka. Preuzvišenog gosta dočekala su sva mjesna društva i škole, kao i brojno građanstvo i seljaštvo, koje je oduševljeno klicalo nadbiskupu. Nakon kratkih pozdrava, formirala se procesija koja je ispratila nadbiskupa kroz glavne gradske ulice sve do župne crkve, gdje je nadbiskup pred prepunom crkvom održao propovijed o značenju i potrebi svete vjere. Navečer istog dana, Žužek je priredio banket u župnom stanu, kojem su

24 Vidi izvještaje katoličkog dnevnika *Hrvatska straža*: "Ubijen župnik Janko Vedrina", 10. kolovoz 1935, str. 3; "Ubijstvo župnika u Bučici", 11. kolovoz 1935, str. 4; i "Kako je ubijen župnik Vedrina u Bučici", 13. kolovoz 1935, str. 5.

25 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 150, broj 890, Izjava župnika Franca Žužeka, Glina, 18. X 1944; "Topljak, Gabrijel, sudac" u: Ivica Golec, *Petrinjski biografski leksikon*, Ogranak Matice hrvatske, Petrinja 1999, str. 473.

26 Stjepan Kožul, "Janko Vedrina (*Marija Bistrica, 25.9.1904. – †Bučica, 8.8.1935.)", *Milosti puna : glasilo svetišta Majke Božje Bistričke*, Marija Bistrica, god. XXI, br. 55–56, 2015, str. 46–57.

27 *Spomenica župe Glina*, str. 536 gdje se nalazi Žužekova bilješka, koja upadljivo nedostaje u Kožulovoj rekonstrukciji zločina.

28 "Dijeljenje svete Potvrde u glinskom kotaru", *Hrvatska straža*, Zagreb, god. VIII, br. 223, 29. rujna 1936, str. 6.

"učestvovali šefovi sviju drž. ureda i škola te građani katolici i pravoslavci".[29] U počast nadbiskupa priređena je i svečana bakljada, ovaj put uz sudjelovanje Hrvatskog pjevačkog društva *Slavulj* iz Petrinje, kojem se priključio i ogranak *Seljačke sloge* iz Jukinca, otpjevavši pjesmu "Ljubimo Te, naša diko". Nadbiskup se zahvalio srdačnim riječima, osokolivši narod "da ustraje u borbi za krst časni i slobodu zlatnu, i da ne nasjeda intrigama i agitaciji komunističkih crvendaća, a hrvatski narod da će ostati neslomiv kao i dosada vjekovima", pisala je *Hrvatska straža*.

U memoarskom zapisu Ranka Mitića, predratnog sekretara Kotarskog komiteta KPH u Glini, navodi se kako je Žužek također govorio "protiv komunista u crkvi", i to više puta.[30] U njihovom međusobnom razgovoru, Žužek mu je potvrdio da je to točno, ali da je on "dobio okružnicu" od nadbiskupije da tako govori, piše Mitić. No, Mitić piše i da je 1936. Žužek intervenirao za njihovog druga Veljka Drakulića, učitelja u glinskom Domu maloljetnika, koji je uhapšen nakon provale partijske organizacije u Glini.[31] Pritom citira dijelove pisma, kojeg je Žužek napisao ministru unutarnjih poslova dr. Antonu Korošecu, kao svom ličnom prijatelju, u kojem se zauzeo da se Drakulića pusti iz zatvora ("Kažu da je komunista, ali ja to ne znam. Znam samo to da je kao otac i suprug uzoran, da je uzoran kao nastavnik..."). Pismo je Žužek predao Drakulićevoj ženi, koja ga je poslala ministru u Beograd. "Iako ta intervencija nije mnogo vrijedila, ali se ipak tu Žužek pokazao kao čovjek", zapisao je Mitić.

Tijekom 1936. i 1937. godine, radi "nestašice svećenstva", Žužek je upravljao i župom Mala Solina, pa je uz držanje vjeronauka u školama imao dosta posla.[32] Naredne 1938. potpomaže akciju uređenja glinskog katoličkog groblja, koju je vodilo društvo *Hrvatska žena* iz Gline.[33] Prema novinskim izvještajima, groblje se nalazilo "u ruševnom stanju", ali "uz pomoć Glinjana i stranaca, koji imaju ovdje pokojnike" sagrađena je željezna ograda na pročelju groblja. Sada je "izgled groblja lijep", zapisao je Žužek u *Spomenici*, a "nov križ će se podići

29 *Spomenica župe Glina*, str. 536.

30 Ranko Mitić, "Na Baniji i Kordunu ustaničkih dana", u: *1941/1942 u svedočenjima učesnika narodnooslobodilačke borbe*, Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd 1975, knjiga 9, str. 19–20.

31 Bosiljka Janjatović, "Sudski proces komunistima i njihovim simpatizerima iz Gline i okolice 1936. godine", u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, str. 159–165.

32 *Spomenica župe Glina*, str. 536–537.

33 "Rad 'Hrvatske žene' u Glini", *Hrvatica*, Zagreb, god. I, br. 9, rujan 1939, str. 292.

dogodine".[34] Međutim, dogodine glinskog župnika "snašla je velika tuga. Umrla mu je njegova majka, koju je mnogo volio i poštovao", javio je petrinjski *Banovac* u veljači 1939.[35] Nije poznato zbog čega Žužek nije bio prisutan 24. travnja 1939. u Novom Selu Glinskom na svečanom blagoslovu kapele sv. Blaža, kada su govorili odvjetnik dr. Juraj Devčić i liječnik dr. Juraj Rebok, obojica iz Gline, a propovijed držao Vilim Cecelja, župnik iz Hrastovice,[36] inače sva trojica zaklete ustaše.[37] U svakom slučaju, priznanje za svoj minuli rad Žužek je dobio 10. svibnja 1939., kada je od Nadbiskupskog stola u Zagrebu imenovan župnikom-vijećnikom za narednih 10 godina, što je vlastoručnim potpisom potvrdio i sam nadbiskup Stepinac.[38]

U Žužekovim zapisima nema bilješki o sklapanju Sporazuma Cvetković-Maček u kolovozu 1939. kad je riješena unutrašnja državna kriza i formirana autonomna hrvatska jedinica unutar Kraljevine Jugoslavije – Banovina Hrvatska. Ipak, znamo da 1. rujna 1939. Žužek otvara vrata župne crkve u Glini za potrebe popisivanja i fotografijskog snimanja spomeničke baštine, kojom rukovodi akademik Artur Schneider, ravnatelj Strossmayerove galerije JAZU.[39] Svoje crkvene obaveze glinski župnik i dalje savjesno izvršava, pa i one u skladu sa državnim blagdanima. Tako je 6. rujna 1939. u Glini svečano proslavljen 16-ti rođendan kralja Petra II., a "bogosluženju u rimokat. i prav. crkvi prisustvovali su predstavnici vlasti, škola i društava te građanstvo", nakon čega je u dvorani hotela Kasina priređena svečana akademija.[40]

Žužek je vodio brigu da župna crkva bude uredna i da ima sve potrebno za bogoslužje. Dana 16. svibnja 1940., na blagdan zaštitnika župe sv. Ivana Nepo-

34 *Spomenica župe Glina*, str. 537.

35 "Umrla majka župnika Žužeka", *Banovac*, Petrinja, god. III, br. 8, 19. veljače 1939, str. 3.

36 "Obnovljena kapelica iz XVII vijeka", *Banovac*, Petrinja, god. III, br. 20, 14. svibnja 1939, str. 3; *Novo Selo Glinsko*, Zavičajni klub Novo Selo Glinsko – Ogranak Matice hrvatske Petrinja, Novo Selo Glinsko – Petrinja 2007, str. 242.

37 "Svećenik-ustaša Cecelja pred kojim su se zakleli Poglavnik i Hrvatska državna vlada, govori nam kako je postao ustaša", *Hrvatski narod*, Zagreb, god. III, br. 67, 20. travnja 1941, str. 6; o vezama s dr. Pukom, vidi: Vilim Cecelja, "Moja sjećanja na uzoritoga kardinala Stepinca, zagrebačkog nadbiskupa", *Hrvatska revija*, Buenos Aires, god. 40, br. 4, prosinac 1990, str. 700–702.

38 *Spomenica župa Glina*, str. 560.

39 Dr. Artur Schneider, "Popisivanje i fotografijsko snimanje umjetničkih spomenika godine 1939.", *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti : za godinu 1938/39*, Zagreb, svezak 52, 1940, str. 176.

40 "Glinske vijesti. Na svečan način proslavljen je šesnaesti rođ. NJ. V. Kralja Petra II.", *Banovac*, Petrinja, god. III, br. 36, 11. rujna 1939, str. 3.

muka, u crkvi je svečano podignut novi križni put, umjetničko djelo poznatog majstora Hohnjeca iz Celja.[41] Sasvim sigurno da je i nadbiskup Stepinac bio informiran o aktivnostima glinskog župnika, međutim, postavlja se pitanje da li je glinski župnik bio informiran o aktivnostima nadbiskupa Stepinca, koji je 30. kolovoza 1940. u Zagrebu primio vodeće ličnosti ustaškog pokreta u zemlji, dr. Milu Budaka i dr. Mirka Puka.[42] U svakom slučaju, 16. studenog 1940. *Hrvatski dnevnik* iz Zagreba donio je članak u kojem je opisana umjetnička i povijesna vrijednost župne crkve u Glini.[43] "Simpatičan župnik F. Žužek živo nam je tumačio današnje stanje crkve i njene potrebe. Govori nam o novim orguljama za koje se vodi akcija, da se s vremenom nabave", napisao je uz ostalo novinar *Hrvatskog dnevnika*. Iste novine donijele su 6. prosinca 1940. još jednu vijest iz Gline: "Skupina glinskih građana prijatelja Italije otvorila je tečaj talijanskog jezika, koji se održava u zgradi pučke i ženske obrtne škole. Polaznika tečaja ima oko dvadeset, koji marljivo uče pod vodstvom domaćeg župnika Franje Žužeka, koji kao Gorički Slovenac vrlo dobro pozna talijanski jezik."[44]

Međutim, ono o čemu tadašnje novine nisu pisale bila je ustaška propaganda, koja se u prosincu 1940. širila glinskom nižom realnom gimnazijom, kada je vjeroučitelju i župniku Francu Žužeku prišao jedan od đaka i potužio sa kako je u svom udžbeniku vjeronauka pronašao malu brošuru, pod naslovom *Za što se bore Hrvatski Ustaše – Pavelićevci!*[45] Nakon što se Žužek počeo raspitivati, javilo se još troje učenika iz istog razreda. Bilo je to iznenađenje, ali prije svega uspješno izvedena akcija lokalne ustaške organizacije u Glini, koja će masu proustaških letaka i raznovrsnih vjesnika početi tajno rasturati i po okolnim selima, i to po izričitom Pukovom naređenju, a sve u cilju daljnjeg razvijanja i jačanja ustaškog pokreta na glinskom kotaru.[46] Danas znamo da je

41 *Spomenica župe Glina*, str. 538.

42 "Stepinac in the Light of Documents", *Review of International Affairs*, Beograd, vol. IV, no. 15, 1953, str. 15; "Dnevnik Alojzija Stepinca: Susreti s Budakom", priredio Ljubo Boban, *Danas*, Zagreb, god. IX, br. 440, 24. srpnja 1990, str. 66–67.

43 "Crkva sv. Ivana Nepomuka u Glini", *Hrvatski dnevnik*, Zagreb, god. V, br. 1635, 16. studeni 1940, str. 12.

44 "Tečaj talijanskog jezika u Glini", *Hrvatski dnevnik*, Zagreb, god. V, br. 1658, 9. prosinca 1940, str. 11.

45 HR-HDA-1361 Cenzura i zabrana štampe, kutija 34, inv. br. 3081, Pokušaj rasturanja zabranjene brošure medju djacima, Sresko načelstvo u Glini Kabinetu Bana Banske vlasti Banovine Hrvatske, 18. XII 1940.

46 HR-DASK-765-2, Zbirka sudskih predmeta političkih procesa 1945. – 1951., kutija 22, VKR 568/50, Zapisnik o saslušanju osumnjičenoga Crnković Pavla iz Jukinca, sastavljen pred Povjerenstvom OZN-a Glina, 19. VII 1945.

krajem 1940. Puk više puta odlazio u Hrvatski Čuntić kod Petrinje i tamošnji franjevački samostan, gdje se tajno sastajao sa Slavkom Kvaternikom, u to vrijeme novim čelnim čovjekom domovinskog vodstva ustaškog pokreta.[47] Sasvim je izvjesno da je nakon ovih razgovora najbliži Pukov politički suradnik, dr. Mirko Jerec, postao Kvaternikov "pokretni izaslanik", čija je zadaća bila da po svim hrvatskim krajevima prenosi upute i propagandni materijal, osniva ustaške organizacije i prima zakletve mnogih ustaša.[48] Neki drugi Pukovi suradnici, poput ravnatelja glinske bolnice dr. Juraja Reboka,[49] više nisu ni krili svoje stavove i razmišljanja, pa ni pred župnikom Žužekom, koji navodi da mu je Rebok "u razgovorima više puta govorio, kako će Srbi morati iseliti iz Hrvatske u Srbiju a njihova imovina da će biti otkupljena i njima novac predan". Iz tih razgovora, Žužek je zaključio da je dr. Rebok "frankovac idealista".[50]

"Prijeti nam se strašni rat", piše Žužek u *Spomenici*. "Zarati se njemački Hitler s Engleskom i Francuskom. Francuska kapitulirala. (...) Rat u našoj blizini – u Grčkoj! Talijani okupirali Albaniju." "Šta nas čeka?", zapitao se zabrinuti Žužek na isteku 1940. godine.[51]

Drugi svjetski rat i splet povijesnih okolnosti doveli su do sloma Kraljevine Jugoslavije i stvaranja ustaške Nezavisne Države Hrvatske, koja je ideološki i politički bila dio "novog evropskog poretka" pod dominacijom nacističke Njemačke. Kako je u tim prijelomnim vremenima reagirao glinski župnik Franc Žužek? Prema sjećanjima Jovana Obrenovića, pravoslavnog paroha iz Velikog Šušnjara, koji se 10. travnja 1941. zatekao kod kotarskog načelnika u Glini,

47 "U franjevačkom samostanu u Čuntiću, gdje su se izradjivali planovi o hrvatskom Ustaškom oslobodilačkom ustanku", *Hrvatski narod*, Zagreb, god. III, br. 193, 26. kolovoz 1941, str. 6; Anđelko Mijatović, "Čuntićki župnik i gvardijan fra Honorije (Častimir) Marijan Herman (1914. – 1990.), osuđenik na smrt i dugogodišnji politički zatvorenik jugoslavenskoga komunističkog sustava", u: *Osam stoljeća Čuntića 1211 – 2011*, Ogranak Matice hrvatske Petrinja - Hrvatski institut za povijest, Petrinja – Zagreb 2012, str. 301 i 321–322.

48 "Jerec, Mirko, veliki župan", u: *Tko je tko u NDH : Hrvatska 1941. – 1945.*, Minerva, Zagreb 1997, str. 171–172.

49 "Rebok, Juraj, stožernik", u: *Tko je tko u NDH*, str. 342.

50 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 150, broj 890, Izjava župnika Franca Žužeka, Glina, 18. X. 1944.

51 *Spomenica župe Glina*, str. 538.

obojica su pozvali Žužeka u kotar i zatražili njegovo mišljenje: "Žužek Slovenac, Istranin, vrlo inteligentan i čestit sveštenik počeo je govoriti kao pravi hrišćanin: Treba se pokazati u ovim časovima Evropejac, i evropejski. Kulturno postupati prema svakome".[52] Međutim, tako nije mislio dr. Mirko Puk, koji je 16. travnja 1941. postao ministar pravosuđa u Vladi NDH, koja ubrzo počinje sa provođenjem politike uništenja nepoželjnih nacionalnih, vjerskih i "rasnih" dijelova stanovništva, odnosno Srba, Židova i Roma (npr. donošenjem *Zakonske odredbe za obranu naroda i države* od 17. travnja 1941., kojom je ozakonjen teror i određene državne institucije koje će teror provoditi). Važnu ulogu u formiranju ustaške NDH imala je i Katolička crkva i nadbiskup Stepinac, koji je u okružnici od 28. travnja 1941. pozdravio proglašenje "mlade hrvatske države" i pozvao svećenstvo da se spremno odazove pozivu "na uzvišeni rad oko čuvanja i unapređenja NDH". Također je odredio da se u svim crkvama sljedeće nedjelje održi svečano bogoslužje na koje treba pozvati predstavnike lokalnih vlasti i vjernike.[53]

Dana 3. svibnja 1941. nadbiskup Stepinac je napisao pismo glinskom župniku Žužeku: "Carissime! Sa više strana mi se izrazila želja, da Vas u Glini zamijenim sa drugim svećenikom – Hrvatom koji bi se znao bolje snaći sa mentalitetom tamošnjih vjernika. Ja sam svima odgovorio, da nijesam imao nikada razloga žaliti se na Vas, jer ste neporočnog svećeničkog života. I oni to priznavaju – ali drže, da bi trebalo u Glini – Hrvata za župnika".[54] Žužek je smatrao da su to bile "glinske ustaše dr. Vojvoda Katarina, liječnica u ovdašnjoj bolnici, dr. Juraj Rebok, liječnik u bolnici, njezin svak, dr. Mirko Jerec, advokat i zloglasni dr. Puk", koji su tražili njegov premještaj iz Gline.[55] Međutim, u svom odgovoru nadbiskupu Žužek se pozvao na činjenicu da je on "instalirani župnik" i da traži disciplinarni postupak, da se može braniti, što je od nadbiskupa uvaženo, pa je Žužek tako i dalje ostao na mjestu župnika. Jedan od vodećih ustaša u Glini, dr. Juraj Rebok, napisao je u svojim sjećanjima da je Žužek bio "dobar i čestit svećenik, ali Slovenac pa je prema tome bio kao i veći-

52 Đuro Zatezalo, *"Radio sam svoj seljački i kovački posao": svjedočanstva genocida*, Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta", Zagreb 2005, str. 29.
53 Milan Koljanin, "Nadbiskup Stepinac i vlasti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj", u: *Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugog svjetskog rata i poraća*, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagrebačka nadbiskupija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2016, str. 133.
54 *Spomenica župe Glina*, str. 559.
55 Isto.

na Slovenaca Jugoslaven i nije bio ni malo oduševljen novom državom NDH".[56] Iz Rebokovih *Sjećanja* danas znamo da je po nalogu dr. Mirka Puka u noći s 12. na 13. svibnja 1941. izvršeno masovno ubojstvo glinskih Srba, o čemu je Žužek u *Spomenici župe Glina* ostavio sljedeći zapis: "12. svibnja u noći pokupljeni svi glinski Srbi od 16 god. dalje zatvarani preko noći – a drugi dan pištolama streljani u Prekopi, gdje su morali seljaci kopati rake."[57] Žužek je znao da su Srbi bili zatvoreni u sudskom zatvoru. "Vozili su ih iz sudske zgrade cijelu noć kamionima. Tom je zgodom uhapšen izvjestan broj Srba iz okolice pa se u to vreme govorilo, da je te noći pokupljeno oko 850 ljudi. Poslije toga svake srijede dočekivali su ustaše na kolodvoru narod pa su tako odvodili Srbe, koje su kasnije ubijali iza Viduševca, prema Bučici", izjavio je Žužek.[58] Prema dosadašnjim istraživanjima, u noći s 12. na 13. svibnja ubijeno je manje od 500, a više od 350 Srba.[59] Iako se u nekim relevantnim istraživanjima navodi da je župnik Žužek 14. svibnja 1941. hitnom porukom ili telegramom obavijestio nadbiskupa Stepinca o masovnom ubojstvu glinskih Srba, ove tvrdnje nemaju uporišta u izvorima.[60] Poruku je poslao dr. Rebok, što je vidljivo iz njegovih *Sjećanja*, a poruku je nadbiskupu Stepincu usmeno prenijela dr. Katarina Vojvoda, nakon čega je u popodnevnim satima 14. svibnja 1941. nadbiskup poslao pismo Anti Paveliću "da su ustaše u Glini poubijali 260 Srba".[61] Iako je to bio dopis upućen direktno vrhu režima, za njega javnost nije znala.

U nedjelju 1. lipnja 1941., glinske ustaše pod vodstvom ministra pravosuđa dr. Mirka Puka, priredile su pred župnom crkvom u Glini veliki zbor na kojem se okupilo mnoštvo građanstva i seljaštva iz bliže i daljnje okoline te brojni

56 Juraj Rebok, "Sjećanja na neke ljude i događaje iz NDH", priredila i bilješkama popratila Benedikta Zelić-Bućan, *Marulić*, Zagreb, god. 33, br. 2, 2000, str. 294.

57 *Spomenica župe Glina*, str. 538–539.

58 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 150, broj 890, Izjava župnika Franca Žužeka, Glina, 18. X. 1944.

59 Spasio se samo postolar Nikica Samardžija iz Gline, koji je nakon rata svjedočio o svom hapšenju, zatvaranju i bijegu sa stratišta. Igor Mrkalj, "Mislio sam samo kako da se spasim. Sjećanje na pokolj u Glini", *Prosvjeta*, Zagreb, br. 134, novembar 2016, str. 52–55. O masovnom pokolju glinskih Srba 13. svibnja 1941., vidi prikupljena svjedočanstva u: Igor Mrkalj, "Pred Zemaljskom komisijom", *Ljetopis Srpskog kulturnog društva Prosvjeta*, Zagreb, svezak XXI, 2016, str. 163–313.

60 Slavko Goldstein, *1941.: godina koja se vraća*, Novi Liber, Zagreb 2007, str. 114; Branko Vujasinović, Čedomir Višnjić, Đuro Roksandić, *Glina 13. maja 1941.: u povodu 70. godišnjice ustaškog zločina*, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, Zagreb 2011, str. 41.

61 "Dokumenti iz nedavne prošlosti", *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, god. XXXII, br. 4, 6. studeni 1945, str. 19; usp. pismo u: Aleksa Benigar, *Alojzije Stepinac: hrvatski kardinal*, Ziral, Rim 1974, str. 404.

ustaški prvaci iz Petrinje, Siska i Zagreba.[62] "Jednom kad će se pisati povijest hrvatske oslobodilačke borbe, Glina i njezini veliki sinovi bit će zlatnim slovima napisani na stranicama naše slavne povijesti. Na prvom će pak mjestu stajati ime: dr. Mirko Puk", pisao je *Hrvatski narod*. "Misa je završena. Narod je izašao iz crkve i pohrlio govorničkoj tribini. Jedna ustaška postrojba stajala je pred crkvom". Nakon odsvirane himne "Lijepa naša", "koju su svi pratili uzdignutim desnicama", riječ je dobio ministar Puk, koji se u svom govoru osvrnuo na dugogodišnju revolucionarnu borbu pod vodstvom Poglavnika, istaknuvši da se država "osniva samo krvlju". Također je istaknuo pomoć velikih prijatelja Njemačke i Italije u borbi za oslobođenje. Zatim je govorio o uskrsnuću NDH i tuđinskim elementima, koji nastoje potkopati izgradnju nove Hrvatske. Tada je poručio kako "u povelji cara Leopolda stoji već napisano, da će ti elementi, koji su k nama doseljeni, otići natrag, kad dodje vrijeme, a sada je to vrijeme došlo." Svoj trijumfalni govor Puk je završio riječima: "Poglavniče, Ti zapovijedaj, a mi ćemo slušati!", što su okupljeni pred župnom crkvom pozdravili gromkim poklicima i odobravanjem.

Odlukom ministra Puka već 3. lipnja 1941. osnovan je Prijeki sud u Petrinji,[63] koji je ubrzo počeo izricati prve presude i na glinskom području.[64] Nakon izrečenih kazni nad seljacima iz pravoslavnih sela Klasnića i Buzete, jedna je kazna izrečena i u samoj Glini. Prema izjavi župnika Žuženka, "u lipnju 1941 bilo je oko 20 ljudi iz Bosne iz katoličkog sela zatvorenih u Glini, gdje ih je pokretni prijeki sud osudio na smrt, pa sam ja dobio dozvolu, da kao svećenik ispovjedim osuđenike i ja sam ih u zatvoru posjetio prije izvršenja kazne, pa su mi rekli da su suđeni radi toga, što su primili na stan 'četnike'."[65] U skladu s novim državnim blagdanima, "na dan hrv. Mučenika 20. lipnja održana je svečana misa u mjesnoj župnoj crkvi u 8 sati", glasila je vijest iz Gline, koja se

62 "Poglavniče, Ti zapovijedaj, a mi ćemo slušati!", *Hrvatski narod*, Zagreb, god. III, br. 109, 3. lipanj 1941, str. 3; "Velika manifestacija ustaške svijesti u Glini", *Hrvatske novine*, Sisak, god. XVII, br. 18, 7. lipnja 1941, str. 4; "Slavlje hrvatske Ustaške svijesti u Glini. Govor ministra Dra Mirka Puka", *Nezavisna Država Hrvatska*, Zagreb, god. I, br. 4, 1941, str. 5–6.

63 "Proglašenje prijekog suda na području sudb. Stola u Petrinji", *Hrvatske novine*, Sisak, god. XVII, br. 18, 7. lipnja 1941, str. 4.

64 "Prva osuda prijekog suda u Petrinji zbog sakrivanja oružja", *Hrvatski narod*, Zagreb, god. III, br. 125, 19. lipnja 1941, str. 13; "Proglašenje smrtne kazne po Prijekom sudu u Petrinji", *Hrvatske novine*, Sisak, god. XVII, br. 20, 21. lipnja 1941, str. 3.

65 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 150, broj 890, Izjava župnika Franca Žužeka, Glina, 18. X. 1944.

sasvim sigurno nije odnosila na ubijene seljake iz katoličkog sela u Bosni.[66] No, lipanj 1941. važan je i zbog toga što na području Gline dolazi do prvih prijelaza na katoličku vjeru,[67] što potvrđuju i neka najnovija istraživanja.[68] Tako prema Urudžbenom zapisniku Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu, župa Glina moli prekrštavanje 87 pravoslavaca 9. lipnja 1941., koja su nastavljena masovnim prekrštavanjem u drugoj polovici lipnja, da bi župni ured Glina tražio prekrštavanje za još 108 osoba 26. lipnja 1941. Poznati su i neki konkretni slučajevi, poput Damira Mirkovića, koji svjedoči nakon likvidacije svog oca, glinskog suca Jovana Mirkovića, o ceremoniji prijelaza manje grupe djece i žena na katoličanstvo, koju je ispred župne crkve predvodio župnik Žužek.[69] Nema sumnje da je o tim zbivanjima bio informiran i ministar pravosuđa dr. Mirko Puk, koji je u subotu 28. lipnja 1941. posjetio Glinu u pratnji Doglavnika dr. Mile Budaka, ministra nastave u Vladi NDH. “Ovaj posjet u Glini je bio posve privatne naravi”, pisale su *Hrvatske novine*.[70] “Gospoda ministri prisustvovali su u nedelju sv. Misi u 9 sati, a poslije su se zadržali pred crkvom u nevezanom i srdačnom razgovoru sa građanima Gline.” Potom se probrano društvo okupilo kod tasta dr. Puka, o čemu je memoarski zapis ostavio dr. Juraj Rebok. U opuštenoj atmosferi, koja se odvijala u znaku silnih uspjeha njemačke vojske u prvom tjednu nakon napada na Sovjetski Savez, razgovaralo se i o metodama rješavanja “srpskog pitanja” u NDH.

Tako je dr. Rebok, navodno, u maloj polemici s dr. Budakom rekao da se “nigdje na svijetu nije riješilo pitanja manjina klanjem”, pa je naveo primjer neke Srpkinje koja ga je neki dan u ordinaciji pitala: “Što se misli s nama i što se traži od nas, g. doktore? Da prijeđemo na katolicizam? Mi ćemo preći. Ja, istina, neću biti ne znam kakova Hrvatica, ali moj sin može biti dobar Hrvat.” Impliciranom sugestijom dr. Budak očito nije bio zadovoljan: “Ne znam da li

66 “Vijesti iz Gline. Zadušnice za Hrv. Mučenike”, *Hrvatske novine*, Sisak, god. XVII, br. 21, 28. lipnja 1941, str. 6.

67 “Prijelaz na Katoličku vjeru”, *Hrvatske novine*, Sisak, god. XVII, br. 20, 21. lipnja 1941, str. 2.

68 Filip Škiljan, “Preveravanje Srba na području sjeverozapadne Hrvatske 1941. i 1942. godine”, *Tokovi istorije*, Beograd, br. 1, 2014, str. 152; za širi kontekst, vidi: Mark Biondich, “Kontroverze u vezi s Katoličkom crkvom u Hrvatskoj u vrijeme rata 1941. – 1945.”, u: *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, str. 131–166; Radmila Radić, “Alojzije Stepinac i odnos prema Srbima i pravoslavlju”, u: *Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugog svjetskog rata i poraća*, str. 193–211.

69 Damir Mirković, “Recollections of a Forced Conversion to Catholicism and of Ustasha Genocide”, *South Slav Journal*, London, vol. 17, no. 1 – 2, spring-summer 1996, str. 81.

70 “Visoki gosti u Glini”, *Hrvatske novine*, Sisak, god. XVII, br. 22, 5. srpnja 1941, str. 5.

ćemo imati vremena. Ja sam ipak najsigurniji kad su oni pod zemljom".[71] Masovna prekrštavanja Srba nastavljena su početkom srpnja 1941., kada počinje i prvi val organiziranog prisilnog iseljavanja srpskog stanovništva s područja Gline i glinskog kotara.[72] U isto vrijeme nastavljena su i hapšenja, progoni i ubojstva srpskih seljaka u selima Bačuga, Buzeta, Dabrina, Dragotina, Jame, Klasnić, Majske Poljane, Obljaj, Šibine, Šušnjar, Trtnik i Trnovac.[73] Tako je izazov ustaškog terora potaknuo otpor, a onda i oružani ustanak, kada je u noći s 23. na 24. srpnja 1941. izvedena prva oružana akcija na stanici u Banskom Grabovcu, selu na željezničkoj pruzi Glina-Petrinja.[74] Već sutradan ujutro počela su masovna hapšenja po okolnim selima, nakon čega je uslijedila masovna ustaška odmazda: u Banskom Grabovcu od 24. do 27. srpnja 1941. ubijeno je više od 540 srpskih seljaka (a manje od 1.285).[75] Međutim, kako pokazuju nova istraživanja, ni svi uhapšeni seljaci nisu ubijeni u Banskom Grabovcu. Prema izjavi župnika Žužeka, "počelo je masovno hapšenje naroda iz okolnih sela na pr. Dragotine i Graca, gdje je bilo proglašeno da će biti krštenje u Glini, pa kada su ih tako na prevaran način doveli u Glinu, zatvorili su ih u sud, odakle su odveženi vlakom navodno za Liku, gdje su pobijeni", kaže Žužek, i dodaje: "Kada sam ja tim povodom protestvovao kod Nikice Vidakovića zbog zloupotrebe crkve, on mi je odgovorio na moje pitanje, što žele od Srba: 'Muški će morat kidnuti sa životom svi'."[76]

71 Juraj Rebok, "Sjećanja na neke ljude i događaje iz NDH (II)", priredila Benedikta Zelić-Bučan, *Marulić*, Zagreb, god. 33, br. 2, 2000, str. 526–527.

72 Filip Škiljan, *Organizirana prisilna iseljavanja Srba iz NDH*, Srpsko narodno vijeće, Zagreb 2014, str. 64, 69 i 106.

73 "Šta se događa na Kordunu u 'Slobodnoj i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj'", *Vjesnik radnog naroda*, god. 2, br. 8, početkom srpnja 1941.

74 Đuro Bakrač i Joco Mraković, "Prve oružane akcije na Baniji i organizovanje Gaćešinog logora 1941.", u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, str. 231–238.

75 "Uhićen veći broj četnika u Glini i Kordunu", *Hrvatski narod*, Zagreb, god. III, br. 163, 27. srpnja 1941, str. 6; Ђуро Роксандић, "Усташки злочини у глинском котару од 1941. до 1945. године", u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, str. 289–290; Ljuban J. Vučković, *Zašto ste ćutali? Banski Grabovac 24. do 27. jula 1941.*, Srpsko kulturno društvo Zora, Zavičajno udruženje Banijaca, Beograd 2011; Milan Pojić, "Što se zbilo u Banskom Grabovcu 1941.?", *Vojna povijest*, Zagreb, br. 4, srpanj 2011, str. 26–27.

76 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 150, broj 890, Izjava župnika Franca Žužeka, Glina, 18. X 1944; usp. "Pregled odvedenih i likvidiranih ljudi iz Dragotine 24. i 25. srpnja 1941. godine", koji broji imena 158 muškaraca, objavljen u zavičajnoj monografiji *Dragotina*, izdavač Mirjana Martinović, Zagreb 1988, str. 160–161.

Krajem srpnja i početkom kolovoza 1941. započeo je masovni ustanak protiv ustaške vlasti na širem područje jugoistočne Like i Bosanske Krajine. Ubrzo je slijedila velika ustaška "akcija čišćenja", koja je počela 29. srpnja ujutro i trajala do 8. kolovoza 1941. uvečer. Obuhvatila je široko područje od petnaestak tadašnjih kotareva, blizu 100 općina.[77] U akciji hvatanja ljudi na Kordunu, pod vidom odvođenja na "prisilni rad", uhapšen je i Ljuban Jednak iz sela Gređani, koji je 29. srpnja 1941. zajedno sa većom grupom Srba prevežen vlakom, stočnim vagonima sa željezničke stanice Topusko u Glinu i doveden u glinsku pravoslavnu crkvu ("Pred večer došli su ustaše rekavši nam da ćemo svi ići na daleki put u Liku na rad").[78] Prema izjavi Paje Vorkapića, činovnika iz Topuskog, u crkvi je bilo zatvoreno "300 — 400 Srba".[79] Danas znamo da je Vorkapića, koji je bio namještenik Ureda za kolonizaciju, iz "crkve oslobodio Nikica Vidaković",[80] nakon čega je počelo ispitivanje, zlostavljanje, pucanje po crkvi, a onda i "klanje ljudi od reda", kako je u opširnoj izjavi rekao Ljuban Jednak, koji je preživio pokolj u glinskoj pravoslavnoj crkvi. Premda se postojeća literatura oslanja na njegovu izjavu, kao i na izjavu župnika Žužeka o datumu pokolja ("29.7.1941 god. – datum znadem po crkvenim knjigama"),[81] Žužek nije najpouzdaniji svjedok kada je riječ o broju žrtava u crkvi.[82] Stoga je od posebne važnosti iskaz ustaše Grudenić Stjepana iz Marinbroda, koji dosad nije bio u historiografskom opticaju:

> Godine 1941 u mjesecu srpnju došao je iz Gline Vidaković Nikica u selo Marin Brod i rekao Žinić Josipu da imade u Glinskoj pravoslavnoj crkvi mnogo pohvatanih Srba koji će se do-

77 Slavko Goldstein, *1941. : godina koja se vraća*, str. 299–300.

78 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 150, br. 890, Iskaz Ljubana Jednaka iz Gređana kbr. 70, zemljoradnika 27 god. staroga, po narodnosti Srbina, o pokolju izvršenom u prav. crkvi u Glini dana 30. srpnja 1941, pred Kotarskim narodnim sudom u Glini, 1. maja 1944.

79 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 228, br. 7656, Izjava Paje Vorkapića, Zagreb, 20. rujna 1945.

80 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 150, br. 890, Izjava Nikole Starčevića, Glina, 18. X. 1944.

81 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 150, br. 890, Izjava župnika Franca Žužeka, Glina, 18. X. 1944.

82 Vidi revizionističke i negacionističke napore s ciljem dokazivanja da se u glinskoj pravoslavnoj crkvi nije dogodio nikakav zločin: Jure Krišto, *Sukob simbola. Politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Nakladni zavod Globus, Zagreb 2001, str. 122; Tomislav Vuković, *Drugačija povijest (o Srbu, Jasenovcu, Glini...)*, Glas koncila, Zagreb 2012, str. 159–243. Vuković je 1990. pisao da su u pravoslavnoj crkvi u Glini "pobijeni nedužni Srbi"; Tomislav Vuković, "Zapisi iz glinskog kraja", *Glas koncila*, Zagreb, god. XXIX, br. 15, Uskrs 1990, str. 8.

premiti na večer u Marin Brod da se zakopaju. Na večer oko 6 sati ja sam otišao u grm, tzv. 'Gradina' kod Novog sela. Ja sam sa sobom ponio lopatu da kopam jame za Srbe koji će biti dopremljeni iz Gline. Kada sam došao na navedeno mjesto tu sam našao ljudi iz Novog sela gdje kopaju jame, a bile su iskopane već 2 jame. Ja sam isto kada sam došao kopao jamu, a sa menom su bili Ambreuš Stjepan, Jurković Stjepan, Palaić Nikola i Ljubešić Nikola, a ostalih se ne mogu sjećati. Tom prilikom ja sam sa gore navedenim iskopao dvije jame. Jedna jama je bila duboka 2 m., široka 7 m. i 7 m. dugačka, a druga jama je bila 3 m. široka, 4 m. duga, a 2 m. duboka. Istu večer počeli su ustaše oko 9. sati dovažati Srbe iz Gline u kamionima na mjesto gdje smo mi kopali jame. Kada su kamioni došli sa mrtvim Srbima do jama ja sam lično vukao mrtve ljude iz kamiona i bacao van, a ostali su ih bacali u jame. Tu večer su kamioni stalno dovažali mrtve Srbe iz Gline na mjesto gdje su bile iskopane jame, a moglo ih je biti oko 10 kamiona. Ja sam izvlačio Srbe iz svakog kamiona kada je došao i bacao na zemlju. Kada je došao pred zadnji kamion iz Gline sa mrtvim Srbima, u njemu se dovezao neki ustaški zapovjednik (...) Svi mrtvi ljudi koji su bili doveženi iz Gline tu večer ja sam lično zakapao i po njima sipao kreč. Svih pokopanih Srba moglo je biti oko četiri stotine.[83]

Grudenić je dao još jedan iskaz, u kojem je sažeo glavne činjenice: "Po naredjenju logornika Vidakovića jula mjes. 1941. svi muškarci iz mog sela kopali su jame na mjestu zvanom Gradina izmedju Novog Sela i Marinbroda za Srbe, poklane u glinskoj crkvi."[84]

Nakon pokolja u pravoslavnoj crkvi, "sutradan u jutro t.j. 30.7.41 bile su uhapšene sve Srpkinje, koje su se zatekle u gradu",[85] izjavio je Žužek. To su

83 HR-DASK-765-1, Zbirka sudskih predmeta političkih procesa, kutija 2, KZP 89/45, Zapisnik o saslušanju osumnjičenog Grudenić Stjepana iz sela Marinbrod od 25. X. 1945.

84 HR-DASK-765-1, Zbirka sudskih predmeta političkih procesa, kutija 2, KZP 89/45, Zapisnik o glavnoj raspravi održanoj pred Okružnim sudom u Petrinji u predmetu Grudenić Stjepana, 31. I. 1946.

85 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 150, broj 890, Izjava župnika Franca Žužeka, Glina, 18. X. 1944.

uglavnom bile udovice glinskih Srba, koji su likvidirani u Prekopi u noći 12. na 13. svibnja 1941. "Tih je zatvorenica moglo biti oko 120", kazao je glinski župnik, mada je u jednom pismu naveo da ih je bilo "oko 150", a pohvatanih Srpkinja iz okolnih sela "oko 200".[86] U svakom slučaju, Žužek je imao informaciju da će uhapšene Srpkinje sljedeće noći "biti poklane u blizini Gline", pa je išao intervenirati kod ustaškog potpukovnika Rolfa,[87] da ih se iz kotarskog zatvora pusti na slobodu jer su prešle "na rimokatoličku vjeru", mada ih nije prešlo ni pola. Kada mu je Rolf odgovorio da ih neće pustiti, Žužek je telefonski pozvao Nadbiskupiju, tražeći da intervenira za ove žene. Nakon izvjesnog vremena, Žužeku je rečeno da je poruka prenesena nadbiskupu, koji je navodno "otišao poglavniku" da intervenira. Nakon iščekivanja i napetosti, u popodnevnim satima potpukovnik Rolf došao je Žužeku i saopćio mu "da je dobio naređenje da ih pusti, te su tako ove žene spašene".

Žužekovu izjavu nadopunju memoarski zapisi rođene Glinjanke Kate Đukić, koja se nalazila među zatvorenim Srpkinjama tog kritičnog dana: "Jednog dana u 7. mesecu dođe u logor kod nas katolički popa. On je Slovenac, zvao se Žužek."[88] "Izneli su na dvorište sto i neku veliku knjigu i čitali su sva naša imena i prezimena. I rekli su njihovom popu da pita svaku koja priđe stolu da se mora da prekrsti u njihovu katoličku veru. Koja hoće i pristane da stane na jednu stranu, koja neće da stane na drugu stranu." Nakon ustaških prijetnji, pojedine žene počele su potpisivati, nakon čega se Kata Đukić glasno obratila prisutnim Srpkinjama: "Zar vas nije sramota da se ponizujete bandi ustaškoj, Vidakoviću i Puku i ostalima, i da gazite svoju veru za ljubav ustaških laži! Mi se možemo 100 puta pokrstiti, a ono što su oni naumili sa nama Srbima da urade oni će uraditi, bile mi pokrštene ili ne." Ona se sjeća i da im je Žužek tada rekao da "potpisujemo da napuštamo Glinu i sve svoje dajemo Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, i to bez povratka nazad. Ko potpiše odma izlazi iz logora van,

86 Pismo župnika Žužeka nadbiskupu Stepincu, nedatirano, ali pisano nakon rata, vjerojatno 10. studenog 1945; vidi Stjepan Kožul, *Martirologij Crkve zagrebačke: spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije*, Prometej – Zagrebačka nadbiskupija, Zagreb 1998, str. 676; usp. "Testimony of Father Žužek of Glina Regarding the Efforts of the Archibishop to Save Lives, Glina, November 10, 1945.", u: Richard Pattee, *The Case of Cardinal Aloysius Stepinac*, The Bruce Publishing Company, Milwaukee 1953, str. 404–407.

87 "Rolf, Tomislav, general i ustaški pukovnik", u: *Tko je tko u NDH*, str. 349–350.

88 "Zapisi o sudbini porodice Đukić", priredio Igor Mrkalj, *Prosvjeta*, Zagreb, br. 138–139, septembar 2017, str. 33–35.

uzima svoje ključeve od kuće i dobiće jednu potvrdu šta sve može poneti sa sobom, a ko neće da potpiše odlazak, tome se zna: ili će dobiti nož ili metak pod grlo. (...) Svi koji su potpisali pušteni su van iz logora. Ustaše nam nisu dale da prođemo pored crkve srpske naše, gde je bilo klanje srpskih ljudi. Bilo je puno krvi na ulici i osećao se veliki smrad, nego smo drugim putem išli do opštine." Nedugo zatim, za sebe i svoju osmogodišnju kćerku dobila je propusnicu za Zemun, koju je izdala Kotarska oblast u Glini 4. kolovoza 1941., gdje se nalaze formulacije "preselenje iz Gline" i "bez prava na povratak", koje ne ostavljaju sumnju u osnovni cilj ustaške NDH.[89] Pritom nije nevažno spomenuti i onaj dio Žužekove izjave u kojoj stoji, da je "istoga dana kada su uhvaćene Srpkinje uhapšeni su i glinski židovi, te su bili s njima zatvoreni u sudskome zatvoru odakle su ih odvodili dalje i ubijali."[90]

Dana 4. kolovoza 1941. pravoslavna crkva u Glini postala je poprište još jednog tragičnog događaja, poznatijeg kao "pokrst". Prema izvještaju Velike župe Pokupje, koji je dostavljen Ministarstvu unutarnjih poslova NDH i proslijeđen Glavnom stožeru Ministarstva domobranstva NDH dana 16. studenog 1942., sredinom ljeta 1941. dogodio se "nezgodan izpad baš istih Glinskih ustaša." Tada je učitelj iz Vojišnice Nikica Generalović sakupio "u svome mjestu službovanja i okolnim selima oko 2.000 Srba i poveo ih je pod hrvatskom zastavom u Vrginmost u namjeri, da pređu na katoličku vjeru. Došavši u Vrginmost bili su ti ljudi tovareni u kamion i odvedeni u Glinu. U Glini su ih po grupama uvodili u crkvu tobože radi prielaza, a u stvari ti su ljudi bili u samoj crkvi svi poklani."[91] Premda je procjena broja ubijenih previsoka, jer nisu svi ubijeni u crkvi, izvještaj Velike župe Pokupje umnogome potvrđuju dvije izjave. Prva je izjava učiteljice Ljubice Borojević iz Čemernice, koja je od 1. — 3. kolovoza 1941. također učestvovala u ustaškoj prevari zvanoj "pokrst",

89 Stvaranje "etnički čistog hrvatskog prostora" temeljito je istraženo u radovima: Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941 – 1945.*, Liber, Zagreb 1977; Ivo Goldstein, "Nezavisna Država Hrvatska 1941. godine: put u katastrofu", u: *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Alinea, Zagreb 2009, str. 29–41; Милан Кољанин, "Идеологија и политика уништења Срба у НДХ", *Војноисторијски гласник*, Београд, бр. 1, 2011, стр. 66–91.

90 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 150, broj 890, Izjava župnika Franca Žužeka, Glina, 18. X. 1944; za povijest židovske zajednice u Glini, vidi: Igor Mrkalj, "Zatiranje stoljeća prosperiteta", *Novosti*, Zagreb, br. 923, 25. kolovoza 2017, prilog Kronika, str. 6–7.

91 *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Vojnoistorijski institut, Beograd 1964, tom V, knjiga 32, Borbe u Hrvatskoj 1941 – 1942. godine, Ustaško-domobranski dokumenti, dok. br. 184, str. 509.

prijelazu s pravoslavlja na katoličanstvo ("1. avgusta pred zgradom čemerničke opštine jedna grupica seljaka iz Čemernice, pošto sam im rekla da toga dana idem u Vrgin Most, molila me da zapitam sreskog načelnika u Vrginom Mostu Čidića da li bi se i kada mogli pokrstiti Srbi iz Čemernice.").[92] Druga je izjava župnika Žužeka, koji je svjedočio dolasku velike grupe Srba sa Korduna u Glinu ("kroz grad su voženi kamionima i autobusima Srbi iz okoline Vrginmosta, pa su dovedeni u pravoslavnu crkvu … ja sam došavši tamo vidio dupkom punu crkvu ljudi … Ne bi mogao reći, koliko je ljudi bilo, ali kako je pravoslavna crkva bila iste veličine kao i rimokatolička a bila je puna, to mislim da je moglo biti oko 700 ljudi").[93] Međutim, Žužek ni ovdje nije najpouzdaniji svjedok. Naime, on u svojoj izjavi uopće ne pominje pokolj jer o Srbima kaže kako su "dovedeni u pravoslavnu crkvu iz koje su ih dalje vodili u Hađer i Prekopu, gdje su ih pobili", što navodi na zaključak da u crkvi nitko nije stradao. Također je pogrešno zaključio da su odvedeni u Hađer i Prekopu. Stoga je od posebne važnosti iskaz ustaše Penko Božidara iz Gline, koji je dosad bio nepoznat i nije korišten u literaturi koja se bavi "pokrstom" i drugim pokoljem u glinskoj pravoslavnoj crkvi u noći s 4. na 5. kolovoza 1941.[94]

> Početkom kolovoza mjeseca 1941. godine išao sam sa ostalim ustašama sa kamionima u selo Bović, kotar Vrginmost na hapšenje Srba, gdje smo ovaj put pohapsili veći broj ljudi. Ovaj puta u selu Boviću i okolici pohapsili smo preko 500 ljudi, koje ljude smo sa kamionima prebacili za Glinu. Isto hapšenje trajalo je celi dan i kamioni su stalno uhapšene ljude odvažali i dolazili po nove. (…) Ljude koje smo pohapsili u selu Boviću i okolici većinu smo zatvorili u glinsku crkvu, a jedan manji broj strpali smo u zatvor kotarskog suda. U glavnom većina ljudi koji su bili pohapšeni u selu Boviću bili

92 HR-HDA-306, ZKRZ ZH, kutija 470, br. 37118–37179, Zapisnik o saslušanju Borojević Ljubice sastavljen u kancelariji OZNE za Beograd 12. II. 1945, objavljen u: Igor Mrkalj, "Mamac za smrt: kako je učiteljica Kordunaše umjesto na pokrštavanje odvela na pokolj", *Prosvjeta*, Zagreb, br. 132–133, septembar 2016, str. 50–52; Миле Ратковић, "Трагедија Чемернице: сјећање на Чемерницу у години 1941.", *Народни српски календар*, Загреб 1996, str. 187–199.

93 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 150, br. 890, Izjava župnika Franca Žužeka, Glina, 18. X. 1944.

94 Ђуро Аралица, *Усташки покољи Срба у глинској цркви*, Музеј жртава геноцида, Београд 2010, str. 77–150.

> su potučeni i poklani u glinskoj crkvi 1941. godine. One noći kada su bili isti ljudi potučeni u crkvi, ja sam vršio stražu u Klaoničkoj ulici, a u samom pokolju u crkvi nisam učestvovao.[95]

Penko je dao još jednu izjavu:

> Kod klanja Srba u glinskoj crkvi, ja sam držao stražu. Zadatak mi je bio da se te noći niko nije smeo kretati po celoj Glini. Ja sam u svanuću iza te noći prolazio kraj crkve pravoslavne i vidio sam ogroman potok krvi, koji je i na ulicu već izašao. Potučeni Srbi i poklani u crkvi te iste noći odvažani su kamionima mrtvi kod Glinskog Novog sela iza sela Kihalca i tamo su u velike jame pobacani. Ti hapšenici u crkvi bili su toliko natiskani jedni na druge, da se tu nije moglo ni razaznati pojedini čovek, već je to bila neka masa od ljudstva. U predvečerje klanja u crkvi, okupio nas je Vidaković logornik, saopštivši nam taj krupni zadatak kod likvidiranja Srba, i tako sam ja uzeo učešća držeći stražu da ne bi hapšenici provalili crkvu kada vide da ih se kolje.[96]

Masovna ubijanja srpskog stanovništva bila su praćena uništavanjem svih tragova srpskog postojanja u Glini, njihove duhovne i materijalne kulture, a iznad svega, njihovog vjerskog identiteta. Tako je 12. kolovoza 1941. ustaška vlast počela rušiti srpsku pravoslavnu crkvu u Glini. O tim događajima svjedočio je Antun Gregurić, graditelj iz Jukinca, koji je vodio nadzor nad rušenjem crkve: "Kratko vrijeme – nekoliko dana – poslije pokolja došli su u Glinu veliki župan Dr. Mirko Jerec, šef tehničkog odjela Openheim iz Siska, pa su sa tadašnjim kot. Predstojnikom Imperom riješili srušiti crkvu, odnosno, Openheim je predlagao da se pretvori u kino ili kakovu drugu javnu ustanovu, ali je navod-

95 HR-DASK-765-1, Zbirka sudskih predmeta političkih procesa 1945. – 1951., kutija 19, KZP 91/48, Zapisnik o saslušanju okrivljenog Penko Božidara, sastavljen u kancelariji Opunomoćstva UDB-e za kotar Glinu, 30. III. 1948.

96 HR-DASK-765-1, Zbirka sudskih predmeta političkih procesa 1945. – 1951., kutija 19, KZP 91/48, Zapisnik o saslušanju okrivljenoga Penko Božidara, sastavljen u uredu Kotarskog javnog tužioštva u Glini, 16. IV. 1948.

no protiv toga bio župnik Franc Žužek".[97] Gregurić je potom rekao: "Ja sam bio u crkvi prije rušenja, pa sam vidio po stubištu u lađi na stubištu ulaza u toranj velike mlazove krvi, iako je crkva bila prana drugo jutro po klanju, te sam tom zgodom vidio, kako ustaše ljevaju vodu na sva četvora vrata. Zidovi su bili poprskani krvlju a u crkvi bili su razbacani odjevni predmeti žrtava i crkveni uređaj. Štrojač Ignac Haluza, sada u Glini, pričao mi je, da jedan od glavnih krvnika u tom pokolju bio opančar Šimo Naglić iz Jukinca."

Nije nevažno spomenuti da je narednih dana, konkretno, 19. kolovoza 1941., iz Gline otišao France Bratušek, slovenski svećenik iz Svetinje kod Ptuja, koji je od 1. svibnja 1941. bio supsidijar župne crkve u Glini. "Bio je vrlo čestit", pisao je Žužek o Bratušeku.[98] O Bratušeku je također pisao slovenski svećenik Alojzij Žalar, koji se u kolovozu 1941. zatekao u Zagrebu: "Dobro se spominjam dekana Bratušeka iz Svetinj, ki je bil kaplan v Glini. Bil je živčno popolnoma izčrpan, ko nam je govoril o grozotah pokolov, ki jih je gledal na lastne oči. Tožil je, da že dolgo ne more spati, ker ga mučijo strašni prizori, ki jim je moral bit priča".[99] O pokolju u glinskoj pravoslavnoj crkvi pisao je i Žužekov rođak Radivoj Rigler, koji je emigrirao u Argentinu: "Zapisal sem jo premišljeno in na podlagi tistega, kar mi je povedal pokojni Francè Žužek, ko sem ga obiskal predsmrtjo v sanatoriju Schlottmann (Munro, prov. Buenos Aires). Njegov bratranec, ki je tudi moj daljni sorodnik, je župnikoval dolga leta v hrvaškem mestecu Glina blizu Siska. Leta 1941 so ustaši v tom mestu storili grozan zločin: v tamkajšnjo pravoslavno cerkev so zaprli Srbe iz mesta in okoliških vasi ter potem od zunaj s cerkvenih oken nanje streljali iz strojnic, dokler jih niso vseh pobili. Ko je kmalu nato župnik Žužek prišel iz Gline v Ljubljano, je solznih očih pripovedoval o tem zločinu in se izrazil, da je kri pobitih tekla kot potok čez cerkveni prag."[100] U pismu od 31. kolovoza 1941. Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu, Žužek piše o stanju među pravoslavcima u glinskom kotaru: "Jadnici izgubiše sve, i kuće i kućišta. Ja više ne znam, kako i što bi".[101]

97 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 150, br. 890, Izjava Antuna Gregurića, Glina 11. X. 1944.

98 *Spomenica župe Glina*, str. 539.

99 Alojzij Žalar, "Sejali smo v solzah. Spomini duhovnika izgnanca", *Nova pot : glasilo Cirilmetodijske-ga društva katoliških duhovnikov SRS*, Ljubljana, let. XV, št. 5–7, avgust 1963, str. 314.

100 Radivoj Rigler, "Različni pogledi", *Tabor: glasilo Združenih slovenskih protikomunistov*, Buenos Aires, št. 6, junij 1966, str. 156; za rodbinske veze sa Riglerom, vidi Žužekov zapis u *Spomenici župe Glina*, str. 551; o bratiću F. Žužeku, usp. Janez A. Arnež, *Slovensko krščansko delavsko gibanje v emigraciji, 1945 – 1973*, Studia slovenica, Ljubljana 2007, str. 23, 29 i 72–73.

101 Nadbiskupski arhiv Zagreb, fond Nadbiskupskog duhovnog stola, br. 12847/1941.

Krajem kolovoza 1941. u Glinu je došla Benedikta Bučan, prijateljica obitelji dr. Reboka, koja je na njegov nagovor prihvatila mjesto nastavnice povijesti i talijanskog jezika u glinskoj gimnaziji. U svojim sjećanjima uvjerljivo opisuje mučnu atmosferu u tadašnjoj Glini: "U gradiću je vladalo vrlo mučno raspoloženje kao posljedica pred kratko vrijeme izvršenih dvaju krvavih masovnih zločina nad pravoslavnim pučanstvom".[102] Unatoč svemu, "pravoslavci u Glini i okolici opsjedali su glinskog župnika g. Franca Žužeka, rodom Slovenca, da ih primi u Katoličku crkvu", piše ona u svojim sjećanjima.[103] U rujnu 1941. Benedikta Bučan je prihvatila i dužnost ustaške logornice, pa je narednih mjeseci rukovodila organizacijom ženske ustaške mladeži u Glini. Njenom zaslugom uređen je ženski internat, koji je početkom listopada 1941. svečano otvoren "i posvećen po župniku preč. gosp. Žužeku. Kod svečanog čina prisustvovale su stožernica ženske ustaške mladeži za župu Gora prof. Karmela Gracin, agilna logornica u Glini Benedikta Bučan, časne sestre kao i brojne suradnice u ustaškoj ženskoj organizaciji. Svrha je internatu da vrši nadzor i to kućni nad pitomicama, odgajajući ih u ustaškom duhu", pišu *Hrvatske novine*.[104] Internat je otvoren u kući "bivšeg vlasnika Željka Schlossberga u Glini", koja je preuzeta "od mjesnog povjereničtva za Ponovu", a "na ponuku i po dozvoli Velikog župana g. dr. Mirka Jereca".[105]

S druge strane, 20. rujna 1941. u Crnoj Lokvi, predjelu šume Debele kose, na Petrovoj gori, održana je zajednička partizanska konferencija za Kordun i Baniju na kojoj se razgovaralo o daljnjoj perspektivi ustanka. U svom izlaganju, komesar Banijskog partizanskog odreda Ranko Mitić govorio je i o stavu katoličkih svećenika na Baniji nakon ustaških pokolja, i kao primjer naveo držanje glinskog župnika Franca Žužeka, "koji je nastojao da pomogne narodu u nesreći koliko god može."[106] U svom memoarskom zapisu, Mitić piše da su ustaše natjerale Žužeka da se angažira u prekrštavanjima i da u tu svrhu obilazi srpska sela, pa je tako došao u Gornje Selište (Mitićevo selo) i vodio s

102 Benedikta Zelić-Bučan, "Sjećanja na vrijeme uspostave i propasti Nezavisne Države Hrvatske", *Marulić*, Zagreb, god. 24, br. 6, 1991, str. 719.

103 Benedikta Zelić, *Nezavisna Država Hrvatska (1941. – 1945.) : u mom sjećanju*, Naklada Bošković, Split 2007, str. 91.

104 "Glina. Otvaranje internata za učenice", *Hrvatske novine*, Sisak, god. XVII, br. 37, 11. listopada 1941, str. 5.

105 "Rad ženske ustaške mladeži u Glini", *Hrvatske novine*, Sisak, god. XVII, br. 47, Božić 1941, str. 3.

106 Ranko Mitić, "Na Baniji i Kordunu ustaničkih dana", u: *1941/1942 u svedočenjima učesnika narodnooslobodilačke borbe*, Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd 1975, knjiga 9, str. 20.

ljudima razgovor, uvjeravajući, da mu je rečeno da se neće više ponoviti slučaj pokolja itd. U tom razgovoru on je tvrdio da su zločine počinile tzv. divlje ustaše, a ljudi su mu postavili pitanje da objasni kakva je razlika između divljih i pravih ustaša. Na to se on nasmijao i rekao: "Ipak su moji slovenački partizani bolji od vaših."

U listopadu 1941., prema sjećanjima partizanskog prvoborca Radovana Grmuše Rare, "župnik iz Gline, preko svojih ljudi, iz Topuskog i Vranograča, vrši jači pritisak na preživjelo stanovništvo u srpskim selima da se opredijeli za katoličku vjeru, te da će im se stanje odmah popraviti."[107] Prema sjećanjima prvoborca Slobodana Bjelajca, "u pokrštavanju Srba humanu je ulogu odigrao ondašnji rimokatolički župnik u Glini Žužek, Slovenac".[108] "Obavljajući obred pokrštavanja, isključivo je želio da što veći broj ljudi iz srpskih sela spasi od pokolja i uništenja, iako je taj njegov gest u početku bio teško shvatljiv i malo je tko vjerovao da je dobronamjeran", piše Bjelajac. Humanu ulogu župnika Žužeka "u prevođenju Srba na rimokatoličku vjeru" također ističe Janko Mikšić i navodi brojne primjere iz okolnih sela.[109] O Žužeku slično piše i Đuro Roksandić, koji navodi da je župnik masovno izdavao potvrde "o pokrštavanju svakom pojedincu, iako ga nije pokrstio".[110]

Međutim, ustaški teror u Glini i glinskom kotaru nastavljen je i tijekom listopada, da bi eskalirao 18. i 19. studenog 1941., kada je u selima južno od Gline pokrenuta velika ustaška akcija "čišćenja", kako javlja general Dragutin Rumler, zapovjednik I. domobranskog zbora u Sisku.[111] Međutim, prema podacima generala Rumlera, "nije se u obće u toj akciji naišlo na prave odmetnike, već je samo pobijeno oko 800 ljudi – muškaraca, žena i djece. Sela Banski

107 Radovan Grmuša Rara, "Sjećanje na prvu godinu ustanka u jugozapadnoj Baniji", u: *Prva godina Narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka*, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1971, str. 620.

108 Slobodan Bjelajac, "Šamarički partizanski logor", u: *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941*, Muzej Sisak – Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Sisak – Zagreb 1974, str. 689.

109 Janko Mikšić, "Pod vodstvom Komunističke partije Hrvatske Hrvati i Srbi glinskog područja počinju 1941. godine zajedničku borbu za slobodu", u: *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941*, str. 620–624.

110 Đuro Roksandić, "Na općini Glinski Trtnik" u: *1941/1942 u svedočenjima učesnika narodnooslobodilačke borbe*, Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd 1975, knjiga 5, str. 394.

111 *Zločini na jugoslovenskim prostorima u Prvom i Drugom svetskom ratu*, Zbornik dokumenata, tom I, knjiga 1, *Zločini Nezavisne Države Hrvatske 1941. – 1945*, Vojnoistorijski institut, Beograd 1993, dok. br. 338, str. 844–846.

Grabovac, Dragotina, Bijele Vode i M. Gradac popaljena su." Hrvati se boje odmazde, a "ogorčenje kod grkoistočnjaka je na vrhuncu", jer među njima ima veliki broj onih koji su prešli na katoličku vjeru i kojima su vlasti više puta garantirale slobodu i punu zaštitu. On je zaključio da "u ovom kraju stvarno postoje manje četničko-komunističke grupe", ali da je "gro pučanstva ostao miran". No, to se u budućnosti ne može očekivati, jer "grkoistočnjaci" više ne vjeruju nikakvim obećanjima i izjavama. Zbog spomenutih akcija "čišćenja", ustaški pokret gubi povjerenje među hrvatskim narodom, dok simpatije "grkoistočnjaka" listom prelaze na stranu odmetnika, zaključuje Rumler. Predlaže konkretne mjere, međutim, u noći s 27. na 28. prosinca 1941. u selu Gornje Taborište, sjeverno od Gline, ustaška bojna Poglavnikovog tjelesnog sdruga sadistički ubija oko 250 Srba, muškaraca, žena i djece, koji su prešli na katoličku vjeru.[112] "Sve to je djelovalo na moje živce, da ne mogu nastaviti sa pisanjem", piše Žužek u *Spomenici* 31. prosinca 1941.[113]

Zbog ustaškog terora i masovnih zločina nad Srbima, već početkom 1942. dolazi do krize ustaške vlasti i NDH kao države, potvrđuju najnovija istraživanja.[114] Partizani su držali sve veći teritorij, pa je pod pritiskom Nijemaca Pavelić donekle revidirao politiku prema Srbima: proglasio ih je "Hrvatima pravoslavne vjere", obećao obustavu progona i osnovao Hrvatsku pravoslavnu crkvu u travnju 1942. Međutim, ustaško-domobranske ofenzive protiv srpskog stanovništva nastavljene su. Samo u svibnju 1942. odvedeno je "preko 800" Srba s područja glinskog kotara,[115] uključujući "468 ljudi, žena i djece koje odvedoše u konc. logore i prisilni rad u Njemačku" iz sela Luščani,[116] koje

112 Ђуро Роксандић, "Усташки злочини у глинском котару од 1941. до 1945. године", u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, str. 296–297; Filip Škiljan, "Preveravanje Srba na području sjeverozapadne Hrvatske 1941. i 1942. godine", *Tokovi istorije*, Beograd, br. 1, 2014, str. 151–152; pismo župnika Žužeka nadbiskupu Stepincu, gdje navodi Gornje Taborište, u: Stjepan Kožul, *Martirologij Crkve zagrebačke*, str. 676.

113 *Spomenica župe Glina*, str. 538–539.

114 Drago Roksandić, "Nezavisna Država Hrvatska u kotarevima Glina i Vrginmost (travnja 1941. – veljača 1942.): Prostorne i vremenske logike nasilja", u: *Nečakov zbornik. Procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja*, Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2018, str. 271–307.

115 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 150, br. 890, Izvještaj Kotarskog narodnog suda o zločinima okupatora i domaćih izdajnika izvršenog putem sudskih i upravnih vlasti u N.D.H. u gradu Glini, 2. maja 1944.

116 HR-DASK-829, Spomen muzej Glina, Izvještaj Kotarskog narodnog suda o počinjenim zvjerstvima nad srpskim narodom kotara glinskog po ustašama i njihovim pomagačima od dolaska na vlast do danas, Glina, 19. V 1944, str. 7.

je “glinski župnik Franjo Žužek preveo u katoličku vjeru”.[117] Na uništavanje Srba partizani su odgovorili napadima na ustaške i domobranske posade, od kojih se jedna smjestila u selu Maja. “Partizanska vojska unišla je bila 1942., mjeseca svibnja, u ž. crkvu u Maji”, piše Žužek. “Nekoji od odmetnika” počeli su uništavati predmete po crkvi, ali “onda je nadošao u crkvu neki partizan katolik, koji je golom sabljom zapriečio dalnje uništavanje. Druge štete crkva nije pretrpjela – u Sveto Otajstvo u tabernakulu nisu dirali”, pisao je Žužek Nadbiskupskom stolu u Zagrebu.[118]

Tijekom 1942. dolazi do jačanja partizanskog pokreta u Hrvatskoj. Po uputama Vrhovnog štaba NOV i POJ i naređenju Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske, u rujnu 1942. formirane su Sedma i Osma banijska brigada. Njihova prva akcija bio je napad na garnizon u Glini, koji je izveden noću 22. na 23. listopada 1942. “Iako napadaj na Glinu nije uspio”, piše u izvještaju Glavnog štaba Hrvatske, “ovaj napadaj znači za Baniju jedan veliki događaj, fakat, da su partizani došli u centar grada Gline, pomlatili najmanje 50 neprijateljskih vojnika i još veći broj ranjenih, zapalili sudsku zgradu, te iz Gline odnijeli neprijateljske puškomitraljeze ne daje toj neuspjeloj operaciji karakter potpunog neuspjeha.”[119] Usprkos gubicima od 20 mrtvih i 40 ranjenih, “moral kod partizana je dobar”. “Partizani komentiraju kako su zvonili u crkvi, kako su se šetali ulicama Gline itd., ali je od toga mala korist”, piše u izvještaju Glavnog štaba. O napadu na Glinu piše i Žužek, koji javlja Nadbiskupskom stolu u Zagrebu da je “partizanska vojska” ušla “u župnu crkvu u Glini”, ali da “u njoj nije počinila štete”.[120]

Nedugo iza napada na Glinu, list *Hrvatska zemlja* iz Petrinje izvještava da je 1. studenog 1942., “na Dan Svih Svetih”, blagoslovljen na katoličkom groblju u Glini spomenik, kojeg je podiglo društvo *Hrvatska žena* “na uspomenu godišnjice proglašenja Nezavisne Države Hrvatske palim vojnicima u svjetskom ratu kao i junacima palim za hrvatsku slobodu i nezavisnost”.[121] Uz su-

117 Lojzo Buturac, *Osam stoljeća župe Gora*, Ogranak Matice hrvatske, Petrinja 2004, str. 105.

118 Stjepan Kožul, *Stradanja u Zagrebačkoj nadbiskupiji za vrijeme Drugoga svjetskoga rata i poraća*, Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije Tkalčić, Zagreb 2004, str. 127–128.

119 *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Vojnoistoriski institut JNA, Beograd 1955, tom V, knjiga 8, Borbe u Hrvatskoj 1942. god., dok. br. 75, str. 318.

120 Stjepan Kožul, *Stradanja u Zagrebačkoj nadbiskupiji*, str. 85.

121 “Glina. Dirljiva svečanost u čast palih junaka”, *Hrvatska zemlja*, Petrinja, god. I, br. 7, 14. studenoga 1942, str. 4.

djelovanje više mjesnih društava i mnogobrojnog građanstva, počasnih satnija hrvatskih domobrana i ustaša "obavio je blagoslov spomenika župnik i dekan g. Franjo Žužek". Poslije blagoslova govorila je predsjednica društva Hrvatska žena, a potom i domobranski satnik, koji je okupljene "bodrio na ustrajnost za daljnju borbu".[122] Zatim je Hrvatsko pjevačko društvo *Svačić* otpjevalo dvije tužaljke, nakon čega su i domobranska i ustaška satnija ispalile po jednu salvu. Uz poklike građanstva "Slava junacima", svečanost je završena.

No, spomenik na katoličkom groblju u Glini nije mogao sakriti činjenicu da je tijekom 1942. partizanski pokret na glinskom kotaru bivao sve jači. Na ruku mu je išlo i formiranje Sedme banijske divizije u selu Klasniću kod Gline, 22. studenog 1942. U isto vrijeme produbljena je kriza vlasti NDH, koja je nastavljena i naredne godine, a na tome ništa nije promijenio ni dolazak Ante Pavelića u Glinu, 5. ožujka 1943.[123] U njegovoj pratnji nalazio se i dr. Mirko Puk, član Državnog vijeća i državni prabilježnik u svojstvu državnog ministra. Oduševljen Pavelićevom posjetom, književnik Kerubin Šegvić napisat će u svom *Dnevniku* da je "Poglavnik jučer bio u Glini, carevini Dra Puka, da hrabri ovo pučanstvo na uztrajnost."[124] Nema podataka o tome kako je Žužek reagirao na ove događaje. Ipak, znamo da je 20. lipnja 1943. odgovorio na okružnicu Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu i poslao "popis u ratu poginulih, kod kuće ubijenih i po partizanima nasilno odvedenih osoba" u župi Glina, koji nažalost nije sačuvan (kao ni onaj za župu Maja). Istoga dana, Žužek je dostavio i podatke o broju vjerskih prijelaza od 1941 — 1943. godine, pa tako za župu Glina piše: "Vjerskih prelaza sa grkoiztočne vjere na rimokatoličku bilo je circa 10.000. Već je bila počela među njima i duhovna pastva – no danas se ne može smatrati za katolike niti 100 osoba od spomenutih 10.000, jer su bila ova sela evakuirana, pa su se sva razpršila".[125] Za župu Maja, kao njezin privremeni upravitelj, Žužek je napisao: "Vjerskih prelaza bilo je oko 4.000, no sva sela iz kojih su bili pravoslavci prelaznici na rimokatolicizam, bijahu

122 "Palim hrvatskim junacima! Govor gdje. Ljubice Prpić na posveti nadgrobnog spomenika palim junacima u Glini", *Hrvatska zemlja*, Petrinja, god. I, br. 7, 14. studenoga 1942, str. 2.

123 "Poglavnikov posjet borbenim postavima gdje se vode djelatnosti protiv ostataka odmetnika", *Hrvatski narod*, Zagreb, god. V, br. 674, 6. ožujka 1943, str. 1–2; "Poglavnik na borbenim postavima u okolici Gline", *Nova Hrvatska*, Zagreb, god. III, br. 56, 6. ožujka 1943, str. 1–2.

124 Stjepan Matković i Tomislav Jonjić, "Dnevnik Kerubina Šegvića 1943. – 1945.", *Croatica Christiana periodica*, Zagreb, vol. 40, br. 77, lipanj 2016, str. 215.

125 Kožul, *Stradanja u Zagrebačkoj nadbiskupiji*, str. 85.

kasnije evakuirana, pa se može smatrati, da su katolici još samo pojedinci, njih 32 na broju; ostali su razpršeni tako da ih se ne može smatrati katolicima."[126]

U *Spomenici župe Glina* Žužek piše da su u kolovozu 1943. Čerkezi u njemačkoj vojsci montirali "na tornju crkve strojnicu" i doveli ga u nezahvalnu situaciju.[127] "Strojnica je bila u tornju dva mjeseca", piše Žužek, i žali se kako su Čerkezi za to vrijeme napravili i dosta štete: potrgali su crkveni sat u tornju, da bi pucanjem i minama porušili kapelu na glinskom katoličkom groblju. Zatim je u listopadu 1943. u Glinu stigla njemačka 11. SS dobrovoljačka pancer-grenadirska divizija "Nordland", koja je od 23. do 25. studenog 1943. branila Glinu pred napadima Sedme banijske divizije, koja se vratila na Baniju, nakon što je prošla teške bitke na Neretvi i Sutjesci.[128] Ipak, 11. siječnja 1944. Glina je zauzeta.[129] Idućih dana partizanske novine izvještavale su o ustaškoj strahovladi i pokolju u glinskoj pravoslavnoj crkvi, koja je nakon zločina srušena i pisale kako "niti s katoličke crkve nisu dugo zvonila zvona".[130] U članku se spominju i "švapski barbari", koji su crkvu upotrijebili u ratne svrhe, jer su u toranj crkve "postavili mitraljeze", ali "od kad su partizani došli zvona opet zvone", javljaju *Banijske vijesti*.

Premda se u novinskim izvještajima ne spominje Žužekovo ime, nije isključeno da je glinski župnik bio prisutan na priredbi usmenih novina u Glini 5. veljače 1944., kada je govorio monsignor dr. Svetozar Rittig, jedan od prvih svećenika sudionika Narodnooslobodilačkog pokreta, koji je u svom govoru "oštro osudio Pavelićevu ustašku vlast".[131] Istog dana u Glini je osnovan Kotarski narodni sud, koji je 16. veljače 1944. organizirao prvo javno suđenje za ustaške zločine u dvorani hotela Kasina.[132] Na suđenju se pojavio i Žužek, koji

126 Kožul, *Stradanja u Zagrebačkoj nadbiskupiji*, str. 127–128.

127 *Spomenica župe Glina*, str. 552 i 561; usp. "Čerkezi", *Vojna enciklopedija*, Izdanje Redakcije Vojne enciklopedije, Beograd 1971, svezak 2, str. 248; o prisustvu Kozaka u Glini, usp. Алексеј J. Тимофејев, "Грађани Совјетског Савеза у саставу немачких окупационих снага у Србији и Југославији 1943 – 1945", u: *Србија и Југославија : држава, друштво, политика*, Институт за новију историју Србије, Београд 2007, str. 153–154.

128 Tomislav Dulić, "Danish Waffen-SS units in Yugoslavia: The fighting at Hrastovica and Glina, Autumn 1943", *Journal of the Danish Commission for Military History*, Odense, vol. 2016, str. 63–94.

129 "Glina u rukama naše proslavljene divizije", *Banijske vijesti*, Izdaje Okružni NOO za Baniju, Vanredno saopćenje, 12. I. 1944, str. 1.

130 "Šetnja kroz oslobođenu Glinu", *Banijske vijesti*, br. 9, nedelja, 23. I. 1944, str. 5.

131 "Riječi monsignora dr. Svetozara Ritiga", *Banijske vijesti*, br. 14, subota, 12. II. 1944, str. 3.

132 "Javno suđenje ustaškim zločincima", *Banijske vijesti*, br. 16, subota, 19. II. 1944, str. 1.

je svjedočio "u procesu protiv Klobučara i drugova".[133] Prema novinskim izvještajima, sud je najviše teretio "Klobučar Ivana, 68 godina starog iz Donjeg Selišta" kraj Gline, da je bio "načelnik jukinačke općine za vrijeme ustaške strahovlade" i "ustaški organizator" ubojstava i klanja, koji je ljude "zvao na pokrst". Nije poznato u kojem je svojstvu svjedočio Žužek, ali iz njegove izjave znamo da je predočio vijeću suda pismo nadbiskupa Stepinca iz ljeta 1941. godine. U njemu nadbiskup piše da mu je tadašnji ministar unutarnjih poslova Andrija Artuković osobno jamčio "da će biti pošteđeni životi i osigurana imovina Srba, prelaznika na rimokatoličku vjeru." Čini se da je sud ignorirao ovaj dokaz, jer su od sedmorice optuženih, četvorica osuđena na smrt, od toga trojica iz glinskog kotara, uključujući i samog Klobučara.[134]

Pojedini Žužekovi biografi pišu kako "poslije oslobođenja Gline (...) župnik postaje članom odbora NOF grada Gline".[135] Međutim, povijesni izvori zasad ne potvrđuju ove navode. Tako *Banijske vijesti* pišu da su 20. veljače 1944. u Glini održani izbori i da je tom prilikom 480 građana izabralo gradski narodno-oslobodilački odbor od 9 članova.[136] "U odboru su zastupljeni svi slojevi gradjanstva: obrtnici, radnici, trgovci, intelektualci, posjednici, žene i omladina. Zastupljeni su nacionalno Hrvati i Srbi." No, tragična je spoznaja da je 27. veljače 1944. u bombardiranju Gline i Topuskog poginulo 12 građana Gline, od toga šestorica članova gradskog Narodno-oslobodilačkog odbora.[137] Sve žrtve sahranjene su na glinskom katoličkom groblju, a nad grobovima tragično poginulih građana i odbornika Gline govorili su "predstavnici ZAVNOH-a, predstavnici Komunističke partije i predstavnici N.O. Vojske", javile su *Banijske vijesti*.

Narednih mjeseci Glina predstavlja važno partizansko uporište, dok je susjedno Topusko mjesto održavanja Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a (8. i 9. svibnja 1944.). Međutim, 20. svibnja 1944. započela je njemačka operacija "Šah" – u poslijeratnoj historiografiji i publicistici zabilježena kao Sedma (neprijateljska) ofenziva – koja je 30. svibnja 1944. dovela i do pada Gline u njemačke

133 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 150, broj 890, Izjava župnika Franca Žužeka, Glina, 18. X. 1944.
134 "Ustaški koljači pred sudom u Glini", *Naprijed: organ Komunističke partije Hrvatske*, god. II, br. 42, 5. marta 1944, str. 1.
135 Živko Vnuk, "Reverendus Dominus", *Vjesnik*, Zagreb, god. XLII, br. 12051, 15. ožujka 1981, str. 8.
136 "Glina je izabrala narodnu vlast", *Banijske vijesti*, br. 17, četvrtak, 24. II. 1944, str. 1.
137 "Zvjersko bombardovanje Gline i Topuskog", *Banijske vijesti*, br. 19, subota, 4. III. 1944, str. 1.

ruke.[138] Već sutradan Žužek se našao u životnoj opasnosti: "31. V. 1944. su 'Čerkezi' pod njemačkom komandom provalili u farof (župni dvor – op. a.) da pljačkaju. Oni su me zlostavljali (nastaviše mi pištolj pod vrat) i vikali da imam partizane u sobama na katu – pucali u vrata, općenito nanijeli dosta štete."[139] Ipak, kroz nekoliko dana njemačka vojska je otišla za Vrginmost u pravcu Petrove gore, nakon čega su partizani ponovo ušli u Glinu. O svom dramatičnom susretu s Čerkezima, Žužek je 12. srpnja 1944. pisao monsignoru Rittigu, koji je bio član predsjedništva ZAVNOH-a: "Mene su dobro urihtali", piše Žužek, i "nanjeli oko 200.000 Kn štete na rublju, crkv. imovini, odjelu etc., još su me gadno zlostavljali."[140] Međutim, ratna opasnost nije prošla jer su 29. srpnja 1944. Nijemci po drugi put bombardirali Glinu: "9 osoba je bilo mrtvih, od toga 5-oro djece", javile su *Banijske vijesti*.[141] Bilo je i 19 ranjenih civila, dok je počinjena velika materijalna šteta. Porušeno je nekoliko kuća, a pogođeno je i jedno odjeljenje glinske bolnice, kao i župna crkva, koja "bi jako oštećena prigodom njemačkog bombardovanja", zapisao je Žužek u jednom izvještaju.[142]

Unatoč ratnom okruženju, Glina je i dalje imala važnu ulogu u stvaranju zavnohovske Hrvatske. Tako je u Glini 13. i 14. kolovoza 1944. održan prvi Kongres pravnika antifašista Hrvatske, da bi početkom listopada s radom počela Okružna komisija za ratne zločine Narodnooslobodilačkog odbora Banije, koja će narednih dana pozivati svjedoke i prikupljati dokaze (u većini slučajeva izjave) o ratnim zločinima, kako bi nadležni sudovi mogli pokrenuti sudske postupke. U razdoblju od 10. listopada do 2. studenog 1944. komisija je ispitala ukupno 28 svjedoka, uglavnom glinskih građana, u predmetu "Pokolj u pravoslavnoj crkvi u Glini". Među ovim svjedocima našao se i glinski župnik Franc Žužek, koji je svjedočio 18. listopada 1944. Tako je nastao "Elaborat o pokolju u Glinskoj crkvi", koji se oslanjao na Žužekovu izjavu o datumu pokolja ("29.

138 Ivan Antonovski, "Borbena dejstva jedinica 4. korpusa NOVJ u Baniji, Kordunu i Cazinskoj krajini za vreme drvarske operacije (operacija "šah" od 20. do 30. maja 1944. godine)", u: *Simpozij o Petrovoj gori : u povodu 25-godišnjice III zasjedanja ZAVNOH-a, Topusko, 10 – 13. studenog 1969.*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1972, str. 537–547.

139 *Spomenica župe Glina*, str. 552.

140 Ćiril Petešić, *Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941. – 1945.*, str. 93–94; usp. "Ко су 'Черкези'?" Саопштење Комисије за ратне злочине", *Српска ријеч*, год. II, бр. 28, 23. новембра 1944, str. 4.

141 "Operacija pod kišom bombi prilikom zločinačkog bombardovanja Gline", *Banijske vijesti*, br. 65, subota, 5. VIII. 1944, str. 3; dr. Albin Blašić, "Operacija u glinskoj bolnici", u: *Sedma banijska divizija*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1967, str. 643–644.

142 Stjepan Kožul, *Stradanja u Zagrebačkoj nadbiskupiji*, str. 276.

7. 1941 god."), mada je većina prikupljenih izjava upućivala na dvije grupe ljudi dovedenih u Glinu i ubijenih – prve, manje, koja je dovedena vlakom, u stočnim vagonima iz Topuskog krajem srpnja; i druge, veće, koja je dovedena kamionima i autobusima iz Vrginmosta početkom kolovoza 1941. Čini se da je Okružna komisija za ratne zločine također zanemarila Izvještaj Kotarskog narodnog suda u Glini od 2. svibnja 1944., u kojem stoje dvije važne rečenice: "Nije se moglo ustanoviti točan broj zaklanih u Glinskoj crkvi. Ustanovljeno je da je klanje vršeno na dva puta."[143]

Pa ipak, "Elaborat o pokolju u glinskoj crkvi" Okružna komisija dostavila je Zemaljskoj komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, o čemu je 21. studenog 1944. obaviješteno i Predsjedništvo ZAVNOH-a.[144] Elaborat je potom dostavljen Državnoj komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Beogradu, koja je o tom pokolju, koristeći još neke izvore, sastavila svoje "Saopštenje br. 33" od 2. ožujka 1945.[145] Ovo "Saopštenje" Državne komisije objavljeno je sutradan 3. i 4. ožujka 1945. u Borbi pod naslovom "Pokolj Srba u glinskoj crkvi", da bi 4. i 5. lipnja 1945. bilo objavljeno i u *Vjesniku*, pod istim naslovom.[146] Međutim, u pripremi "Saopštenja", iz nekog razloga, Državna komisija izmijenila je dio izjave svjedoka Antuna Gregurića, koji je svjedočio da su svega nekoliko dana poslije pokolja, u Glinu došli "veliki župan Dr. Mirko Jerec, šef tehničkog odjela Openheim iz Siska, pa su sa tadašnjim kot. predstojnikom Imperom riješili srušiti crkvu, odnosno, Openheim je predlagao da se pretvori u kino ili kakovu drugu javnu ustanovu, ali je navodno protiv toga bio župnik Franc Žužek". Tako u "Saopštenju" stoji da je: "Openheim predlagao, da se crkva pretvori u kino ili neku drugu javnu ustanovu, ali je župnik Žužek bio mišljenja, da crkva više nije za upotrebu i da ju treba srušiti." Nije poznato da li je Žužek reagirao na pisanje *Borbe* i *Vjesnika*.

143 HR-HDA-306, ZKRZ-ZH, kutija 150, br. 890, Izvještaj Kotarskog narodnog suda o zločinima okupatora i domaćih izdajnika izvršenog putem sudskih i upravnih vlasti u N.D.H. u gradu Glini, 2. maja 1944.

144 *Zemaljsko antifašističko vijeće oslobođenja Hrvatske. Zbornik dokumenata 1944. (Od 10. svibnja do 31. prosinca)*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb 1975, dok. br. 139, str. 506 i dok. br. 150, str. 545.

145 *Саопштења бр. 7 – 33*, Демократска федеративна Југославија, Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, Београд 1945, str. 376–390.

146 "Покољ Срба у глинској цркви", *Борба*, Београд, год. X, бр. 55, 3. март 1945, str. 3 i бр. 56, 4. март 1945, str. 3; "Pokolj Srba u glinskoj crkvi", *Vjesnik*, Zagreb, god. V, br. 39, 4. lipnja 1945, str. 3 i br. 40, 6. lipnja 1945, str. 3.

Također, nema podataka o tome da li je reagirao na prigodni članak objavljen 31. srpnja 1945. u *Narodnom listu*, koji se temeljio na Saopćenju Zemaljske komisije Hrvatske ("Prema iskazu svjedoka Franca Žužeka, župnika rimokatoličke crkve u Glini, on je dan prije toga u crkvi vidio oko 900 Srba").[147] U svakom slučaju, značajne razlike u broju ubijenih i nesposobnost da se razlikuju ubijanja od 29. i 30. srpnja i 4. i 5. kolovoza 1941., jasno ukazuju ne samo da Okružna, Zemaljska i Državna komisija nisu utvrdile sve najvažnije činjenice o pokolju u glinskoj pravoslavnoj crkvi, nego i da su dva pokolja spojila u jedan.

/

U studenom 1945. *Službeni vjesnik zagrebačke nadbiskupije* počeo je objavljivati dokumente u korist zagrebačkog nadbiskupa i njegovog držanja za vrijeme NDH, pa tako i povodom tragičnih zbivanja u Glini u proljeće i ljeto 1941. Prvo je u *Službenom vjesniku* objavljeno kako je zagrebački nadbiskup 14. svibnja 1941. napisao pismo Paveliću povodom krvoprolića i ubojstva "260 Srba" u Glini.[148] Potom je 10. studenog 1945. glinski župnik napisao pismo nadbiskupu Stepincu,[149] čiji su dijelovi korišteni u *Službenom vjesniku* od 3. prosinca 1945., tako da se istaknu zasluge nadbiskupa u spašavanju "150 Srpkinja", udovica Srba iz Gline, koje su uhapšene i zatvorene 30. srpnja 1941. po naređenju ustaškog potpukovnika Rolfa.[150] Na intervenciju nadbiskupa, one su oslobođene, pisao je *Službeni vjesnik*. No, Žužekovo pismo nadbiskupu važno je i zbog toga što u njemu glinski župnik po prvi put piše o ustaškom zločinu u pravoslavnoj crkvi u Glini i pritom navodi broj ubijenih. Tako u pismu nadbiskupu Žužek piše da je taj "isti Rolf (...) noć prije dao strijeljati u pravoslavnoj crkvi

147 "Jedna tužna godišnjica koja se ne smije zaboraviti. Najteži masovni pokolj Srba izvršili su ustaše između 30. i 31. srpnja 1941. godine u srpsko-pravoslavnoj crkvi u Glini", *Narodni list*, Zagreb, god. I, br. 55, 31. srpnja 1945, str. 3.

148 "Dokumenti iz nedavne prošlosti", *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, god. XXXII, br. 4, 6. studeni 1945, str. 19.

149 "Testimony of Father Žužek of Glina Regarding the Efforts of the Archibishop to Save Lives, Glina, November 10, 1945." u: Richard Pattee, *The Case of Cardinal Aloysius Stepinac*, str. 404–407; usp. Stjepan Kožul, *Martirologij Crkve zagrebačke*, str. 674.

150 "Dokumenti iz nedavne prošlosti (nastavak)", *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, god. XXXII, br. 6, 3. prosinca 1945, str. 1; uredništvo pogrešno piše da su to bile "žene udovice nastradalih na 13. V 1941 u glinskoj pravosl. crkvi."

do 300 ljudi".[151] U svakom slučaju, doprinos Žužeka u obrani nadbiskupa nije ostao zaboravljen, pa je vjerojatno i zbog toga glinski župnik početkom 1946. imenovan Začasnim kanonikom Prvostolnog kaptola u Zagrebu. Kao razlog imenovanja bio je naveden njegov dugogodišnji i savjestan rad "u duhovnoj pastvi i u školi" te čestit svećenički život, stoji u odluci od 18. veljače 1946., koju je vlastoručno potpisao nadbiskup Stepinac.[152]

Početkom rujna 1946. nadbiskup je optužen "za djelovanje protiv naroda i države", odnosno za suradnju s vlastima NDH tijekom rata te pomaganje ustašama i po uspostavi nove vlasti.[153] Suđenje "Lisaku, Stepincu i družini", kako se govorilo u novinama, održano je u Zagrebu od 9. rujna do 11. listopada 1946. O suđenju je izvještavalo i sisačko *Jedinstvo*, koje je 5. listopada objavilo pismo podrške Javnom tužiocu NR Hrvatske Jakovu Blaževiću, u kojem "Građani Gline na svom masovnom sastanku jednodušno osuđuju zločinačku rabotu koljača pod okriljem Alojzija Stepinca".[154] Istoga dana u Zagrebu na suđenju, obrana je tražila da se kao svjedok sasluša i "Franjo Žužek, dekan u Glini", koji je trebao da posvjedoči kako je u smislu "intencija nadbiskupa i uz njegovu pomoć" davao na terenu pomoć progonjenim pravoslavcima i suprotstavljao se ustaškom zločinačkom nasilju.[155] Obrana je predložila i da se preslušaju svjedokinje Anka Grebljanović, Slava Šteković i Danica Žutić, sve tri u Zagrebu a "sve prije iz Gline, koje bi imale iskazati, što je optuženi dr. Stepinac učinio za njih i mnogobrojne druge prilikom događaja u Glini". Dana 7. listopada sud je dozvolio da Žužek svjedoči, kao i tri Glinjanke, međutim, nitko od njih nije svjedočio, a razlozi za takvu odluku nisu poznati. Dana 11. listopada 1946. suđenje je završeno i nadbiskup je osuđen na 16 godina zatvora i prisilnoga rada, te petogodišnji gubitak političkih i građanskih prava.[156]

Ovakav razvoj događaja išao je na ruku Milanu Despotu, predratnom novinaru i komunistu iz Gline, partizanskom prvoborcu i poslijeratnom

151 Stjepan Kožul, *Martirologij Crkve zagrebačke*, str. 674.

152 *Spomenica župe Glina*, str. 560.

153 *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima*, urednik i izdavač Milan Stanić, Zagreb 1946.

154 "Глина. Јавном тужиоцу Н. Р. Хрватске Јакову Блажевићу Загреб", *Jedinstvo*, Sisak, god. II, br. 45, 5. listopada 1946, str. 3.

155 Marina Štambuk-Škalić, "Dokumenti obrane u sudskom procesu protiv nadbiskupa Alojzija Stepinca", *Fontes. Izvori za hrvatsku povijest*, Zagreb, vol. 2, br. 1, prosinac 1996, str. 100, 264–265 i 269.

156 Za različita vrednovanja nadbiskupa Stepinca, vidi priloge u zborniku *Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugog svjetskog rata i poraća*, Zagreb 2016.

uredniku sisačkog *Jedinstva*, koji je 19. listopada 1946. u jednom novinskom tekstu napao Žužeka, koji je "za vrijeme stare Jugoslavije pretvarao svoj oltar u političku govornicu protiv 'crvendaća' [a] danas 'verbuje' neke srpske žene (...) da zajedno s njime svjedoče u korist Stepinca, da glinski Srbi nisu silom prevodjeni na katoličku vjeru".[157] Žužek mu je odgovorio privatnim pismom, "da ono o svjedočenju ne stoji onako – moglo bi se lakše usmeno o tome", nakon čega je Despot u idućem broju *Jedinstva* objavio opširan, kritički intoniran tekst protiv glinskog župnika.[158] Za Žužeka je napisao "da je zagazio predaleko u svom nastojanju da sa ustaške strahovlade opere zločinački žig". Podsjetio ga je na "klanje i na najzvjerskiji način ubijanje hiljade Srba u Glinskoj pravoslavnoj crkvi, koji su namamljeni na pokrst", što je zločin "kakovom nema ravna u našoj historiji." Također ga je optužio da je tokom rata "bio vrlo aktivan u tom pokrštavanju", da je nagovarao ljude, "obilazio sela i nudio pokrst" i da se u tom poslu nije ustručavao ni "povezati sa čuvenim ustaškim krvnikom iz Jukinca Šimom Naglićem, koji je mnogo srpske djece pobio, i zajedno s njime išao u agitaciju za 'prevođenje' na katolicizam." Svoj tekst Despot je završio porukom čitaocima da "kažemo popu da je pop, a bobu bob. Drugim riječima, da izdajnički kvislinški posao ne nazivamo spašavanjem naroda, a narodnu borbu za sve samo ne za ono što ona uistinu jeste".

Prozivanje Žužeka po novinama nastavljeno je i naredne godine. Tako je 10. siječnja 1947. Okružni narodni sud Banije održao javno suđenje Šimi Nagliću, poznatom ustaškom egzekutoru (koljaču) iz Jukinca, koji je uhvaćen dok se skrivao u Zagrebu 7. kolovoza 1946. godine. "Sudjenje je održano u Glini, gdje je ovaj ustaški razbojnik izvršio najveći broj svojih zločina", pisalo je *Jedinstvo*.[159] Za ovo suđenje vladalo je "veliko interesovanje, te je dvorana hotela 'Kasino' bila prepuna gradjana Gline i seljaka iz okoline". Nakon što je pročitana optužnica, prešlo se na ispitivanje pojedinih zločina u kojem je

157 Milan Despot, "Narodna fronta Hrvatske smjelo stupa na izbore sigurna u svoju novu pobjedu", *Jedinstvo*, Sisak, god. II, br. 47, 19. listopada 1946, str. 1–2; usp. sjećanja Milana Despota, "Glina 1941. godine", u: *Prva godina Narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka*, str. 593–615; o Žužeku, str. 614; "Despot, Milan, novinar", u: *Hrvatski biografski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1993, svezak 3, str. 322.

158 Milan Despot, "Prevodjenje glinskih Srba na katolicizam nije bilo dobrovoljno kako bi to htio prikazati glinski župnik Fr. Žužek po uzoru Stepinca", *Jedinstvo*, Sisak, god. II, br. 48, 26. listopada 1946, str. 2–3.

159 "Ustaški koljač, mnogostruki ubica nevinih ljudi i žena, Šima Naglić, osuđen na smrt vješanjem", *Jedinstvo*, Sisak, god. III, br. 59, 18. siječnja 1947, str. 2.

predsjednik suda spomenuo i župnika Žužeka, kojeg je povezao sa optuženim Naglićem. U članku piše kako je predsjednik suda "naglasio da je za vrijeme najvećih ustaških pokolja optuženi dolazio u Majske Poljane sa glinskim župnikom Žužekom, te su nagovarali narod da dođe na 'pokrst' u Solinu, gdje su već u napred bile spremljene rake." Međutim, u opširnom sudskom spisu, koji dokumentira čitav niz brutalnih i sadističkih ubojstava koje je počinio Šima Naglić, nigdje se ne spominje ime župnika Žužeka, pa ni u zapisniku s glavne rasprave, koja je održana 10. siječnja 1947.[160] Bilo kako bilo, Naglić je presudom Okružnog suda Banije osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan u šumi Pogledić kraj Gline 11. ožujka 1947., dok se Žužek naredne 1948. morao nositi s još jednom optužbom: naime, u Zagrebu se te godine pojavila vrlo utjecajna knjiga *Magnum Crimen* u kojoj je Viktor Novak napisao kako "za strahote pokolja u Glini nosi dio odgovornosti i župnik Franjo Žužek."[161]

U povijesnim izvorima zasad nema potvrde o tome da li je Žužek prisustvovao svečanom otkrivanju spomen-kosturnice žrtava fašističkog terora na glinskom pravoslavnom groblju, 27. srpnja 1951.[162] No, sasvim sigurno da je znao da su na tom mjestu bili sahranjeni ubijeni glinski Srbi (žrtve zločina iz proljeća 1941.) i ubijeni Srbi s Korduna u glinskoj pravoslavnoj crkvi i okolici (žrtve zločina iz ljeta 1941.), koji su ekshumirani iz masovnih grobnica u Prekopi (1947) i Novom Selu Glinskom (1949), i preneseni u zajedničku grobnicu na glinskom pravoslavnom groblju, gdje je na desetu godišnjicu ustaških zločina otkrivena zajednička spomen-kosturnica (1951). Međutim, Žužek je bio prisutan i govorio je na velikom mitingu u Glini u travnju 1952. povodom Tršćanske krize, a za obranu Istre i Slovenskog primorja. Čini se da je tih dana izglađen nesporazum između Žužeka i Milana Despota, koji je u međuvremenu postao narodni zastupnik Gline u Saboru. Prema jednoj verziji događaja, Despot je došao iz Zagreba i zamolio Žužeka ("da li ste voljni") da govori i nešto kaže glinskim građanima kao "istarski svećenik-bjegunac" pred talijanskim fašistima.[163] Na loše odnose s Italijom, u vrijeme jugoslavenskog

160 HR-DASK-765-1, Zbirka sudskih predmeta političkih procesa, kutija 9, STUP 258/46, Zapisnik sačinjen kod Okružnog suda Banije u mjestu Glina o glavnoj raspravi protiv Naglić Šimuna, 10. I 1947.

161 Viktor Novak, *Magnum Crimen : pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb 1948, str. 775.

162 Igor Mrkalj, "Glinsko groblje", *Prosvjeta*, Zagreb, br. 138–139, septembar 2017, str. 19–26.

163 Živko Vnuk, "Reverendus Dominus", str. 8.

približavanja Zapadu, polemički se osvrnuo i maršal Tito u svojem govoru na centralnoj proslavi Dana ustanka naroda Hrvatske, koja je održana 27. srpnja 1952. u Glini.[164] Međutim, on je tom prilikom spomenuo i da su mu tog dana "drugovi pokazali ruševine jedne zgrade crkve u kojoj je poklano 900 ljudi za jedan dan. Pozvali su da ih prekrste u katoličku vjeru, a zlikovci su ih poklali." "Razumije se", rekao je Tito, "ne može biti ni riječi o tome da mi dozvolimo da ti grobovi zarastu travom i da ih se mi ne sjećamo".[165]

Javne komemoracije na glinskom pravoslavnom groblju tako postaju državni monopol i naglašeno ideologizirane, pri čemu se smisao za razumijevanje obiju glinskih tragedija počeo gubiti. Također se osporavao religijski smisao komemoracija, iako su žrtve bili mahom vjernici.[166] Pa ipak, to nije bila prepreka da 21. kolovoza 1953. Žužek napiše pismo Simeonu Zlokoviću, gornjokarlovačkom episkopu. Ovaj ekumenski čin glinskog župnika vrijedan je pažnje, pogotovo kada znamo da je ubrzo stigao i odgovor episkopa Simeona: "Primili smo Vaše ljubazno pismo od 21. avgusta ove godine. Dirnuti smo Vašom pažnjom. Ali još više nas je prijatno uzbudila Vaša divna hrišćanska i sveštenička duša, koja je pokazala svu lepotu svoju u danima stradanja Srpskog naroda. Na grobnici srpskih mučenika u Glini, posle govora i razgovora s narodom, rodbinom izginulih mučenika, svi prisutni jednoduše su evocirali Vaše zasluge u spasavanju nevinih ljudi. Sve prisutne smo zamolili, da Vam u ime naše izraze toplu zahvalnost i priznanje za veliku ljubav, koju iskazaste obezpravljenim Srbima u vrijeme ustaške strahovlade", stoji u pismu episkopa od 22. kolovoza 1953. Ova prepiska dvojice duhovnih pastira nastavljena je 4. rujna 1953. godine. "Svesrdno zahvaljujem Vašoj Preuzvišenosti na tako ljubeznim retcima!", odgovara Žužek. "Jadni srpski narod ovdje pretrpio je strašne jade, ja sam ga žalio iz sve duše. Kolika šteta, što je zloba porušila krasnu pravosl. crkvu presv. Bogorodice! Meni nije uspjelo očuvati je, jer sam naišao

164 Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu : odnosi s velikim silama 1949 – 1955*, Globus, Zagreb 1988, str. 419.

165 "Govor maršala Tita", *Vjesnik*, Zagreb, god. XII, br. 2265, 28. srpnja 1952, str. 1; "Устанак у Хрватској највише је допринео да се створи братство и јединство између Срба и Хрвата рекао је маршал Тито на великом митингу у Глини пред 200.000 окупљених Срба, Хрвата и муслимана", *Политика*, Београд, год. XLIX, бр. 14242, 28. јула 1952, str. 1.

166 Vidi biografiju Miloša Popovića, pravoslavnog paroha u Glini od 1946. – 1952. godine, u: Igor Mrkalj, "Čuvar sjećanja na glinske žrtve", *Novosti*, Zagreb, br. 882, 11. studenog 2016, prilog Kronika, str. 6–7.

bio na potpuno nerazumijevanje, kad sam intervenirao. Pravo velite, Preuzvišeni, nacionalna mržnja stvara prokletstvo – a Isusova nauka uči nas gledati u svakom čovijeku dijete Božje. Blagoslovite, Vladiko!”, završava pismo Žužek.[167]

Na isteku 1953., Žužek se osvrnuo i na svoj dugogodišnji rad u Glini. “Uviđam, da Glina treba novog mlađeg duh. pastira, ja sam ovđe već 26 g., što ni jedan moj predšasnik nije bio u Glini – a bome – nijedan prošao kroz tako teške godine!”[168] Žužek je vrlo kritičan prema svom cjelokupnom radu: “Proveo u ovim krajevima mnogo godina – postignuo ništa – mnogo mnogo prepatio.” Međutim, “kako sam radio i vladao se u g. 1941. — 1943. incl. svijedoči pismo pravosl. episkopa gornjokarlovačkoga, a i česta izjava mojih poglavara u Zagrebu: Ž. je očuvao crkvu u Glini. Nije to samo hvala nego je istina – pa zašto da se i to ne spomene?!”, zapisao je 31. kolovoza 1955.[169] Čini se da je već tada donio odluku i objasnio razloge zbog kojih napušta Glinu: “Odlazim u svoju domovinu, makar sam zavolio i Hrvatsku, da bar pod zadnje dane života osjetim bar nešto duh. utjehe: u Glini bila je crkva gotovo prazna...”, piše u jednom od posljednjih Žužekovih zapisa u *Spomenici*. “Priznajem: bilo je i nevaljana u mom duh. radu, zanemario štošta, propustio mnogo toga, površno obavio i to i ono, prepatio, kao nijedan moj predšasnik: krvološtvo ustaša, bombardiranje, itd. itd.”[170] Komentirao je i razna podmetanja od strane glinskih župljana okupljenih oko postolara Paje Crnkovića iz Jukinca, za kojeg danas znamo da je od 1940. bio zakleti ustaša i pripadnik lokalne ustaške organizacije, koji je u predratnoj Glini rasturao ustaške letke, da bi poslije rata, nakon odslužene kazne zatvora (1945. — 1950.),[171] izašao na slobodu i nastavio klevetati Žužeka.[172] Tako su Žužeku dugi niz godina prigovarali (od 1944. do 1955.), a u dva navrata i tužili ga Nadbiskupskom stolu u Zagrebu, da nije obnovio porušenu kapelu na glinskom katoličkom groblju, već da je materijal porušene kapele prodao, iako je dobiveni novac upotrijebio za popravak u ratu oštećene župne crkve. Žužek se osvrnuo i na činjenicu da zadnjih 10 godina nije imao zvonara, te se

167 Milan Bulajić, *Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine*, Rad, Beograd 1988, knjiga 2, str. 529–530; *Spomenica župe Glina*, str. 556.

168 *Spomenica župe Glina*, str. 551.

169 *Spomenica župe Glina*, str. 555.

170 *Spomenica župe Glina*, str. 559.

171 HR-DASK-765-2, Zbirka sudskih predmeta političkih procesa 1945. – 1951., kutija 22, VKR 568/50, predmet: Crnković Pavao.

172 *Spomenica župe Glina*, str. 553 i 558–561.

mučio svakako, sam je čistio crkvu, sam zvonio i pjevao. “Nije ni čuda da mi je svega dosta bilo – bio sam – što u Maji što u Glini 33 god., u tome nadvisio sve župnike majske i glinske”, piše Žužek 1. rujna 1955. “Kao dekan od 11. XI 1927. do sad sam pokušavao održavati slogu među kat. svećenstvom; ne smijem sam sebe hvaliti – no zašto radi kronike ne bih rekao: gotovo svi moji sugrađani su me simpatizirali. Pogriješaka sam imao mnogo – parce mihi, Domine!”[173]

Dana 6. rujna 1955. Žužek je razriješen dužnosti župe Glina. Razriješen je na vlastitu molbu (“Na Vašu molbu”), kako stoji u odluci Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu, koju je potpisao nadbiskup-koadjutor dr. Franjo Šeper.[174] Žužeku je izraženo “priznanje i zahvala za dugotrajno i požrtvovno djelovanje u duhovnoj pastvi” i upućen Božji blagoslov da ga prati “do konca života”. Na stanici u Glini Žužeka je ispratilo dvoje ljudi, od kojih je jedan bio Vjekoslav Marić, župnik iz Viduševca.[175] Već krajem rujna Žužek je preuzeo župu Soteska kod Novog Mesta.[176] Početkom listopada 1955. za novog upravitelja župe Glina imenovan je Franjo Jurak, koji je o Žužeku napisao: “Gospodin prečasnik slovenske je narodnosti. Možda već radi toga nije bio najbolji izbor preč. Nadb. Duh. Stola.”[177] “Sigurno i nije”, dopisao je Žužek u *Spomenici* prilikom neočekivane posjete Glini 1960.

Franc Žužek je ponovo posjetio Glinu 21. rujna 1963., na poziv Gornjokarlovačke eparhije SPC, kada je bio “počasni gost” prilikom svečanog posvećenja nove pravoslavne crkve.[178] Crkva je završena zahvaljujući novčanim prilozima iseljenika iz SAD-a i Kanade, koji su potjecali s područja Banije i Korduna.[179] Svečanom posvećenju je prisustvovao i američki konzul iz Zagreba John Chester,[180] kao i brojni uzvanici iz tadašnjeg društvenog, političkog, kulturnog

173 *Spomenica župe Glina*, str. 533.
174 *Spomenica župe Glina*, str. 561.
175 *Spomenica župe Viduševac*, str. 355–356.
176 *Župnija Soteska 1908 – 1965*, ur. Andrej Sever, Soteska 2000, str. 221 i 238.
177 *Spomenica župe Glina*, str. 566.
178 “Велико црквено славље у Глини. Освећење нове Спомен-цркве Рождества Св. Богородице”, *Весник : орган Главног одбора удружења православног свештенства у СФР Југославији*, Београд, год. XV, бр. 344, 15. октобар 1963, str. 2.
179 “Отворена нова православна црква у Глини. Цркву су подигли наши исељеници из САД и Канаде”, *Политика*, Београд, год. LX, бр. 17948, 22. септембар 1963, str. 8; “Освећење нове спомен-цркве у Глини”, *Гласник : службени лист Српске православне цркве*, Београд, год. XLIV, бр. 11, новембар 1963, str. 449.
180 Vidi poglavlje “Resurrection at Glina” u članku: J. Chapman Chester, “Tito's Yugoslavia: Simmering Signs of Ethnic Tension”, *Foreign Service Journal*, Washington, vol. 77, no. 4, april 2000, str.

i crkvenog života. Međutim, crkva je izgrađena u jednoj sporednoj ulici, jer su vlasti i boračka organizacija (SUBNOR) uspjeli nagovoriti episkopa Simeona da odustane od gradnje porušene pravoslavne crkve, s obzirom da će se na mjestu ustaškog zločina iz ljeta 1941. graditi Spomen-dom žrtava fašizma.[181] Nakon svečanog posvećenja nove crkve, priređen je u Društvenom domu "Partizan" svečani ručak na kojem je episkop Simeon održao prigodni govor i pozdravio sve prisutne te izrazio zadovoljstvo što ovdje vidi i župnika Franca Žužeka. Riječ je potom dobio Žužek, čiji je govor pozdravljen "sa velikim odobravanjem", pisao je *Vesnik*. Žužekov govor moguće je približno rekonstruirati iz nekoliko izvora. Prema pisanju *Matice*, časopisa Matice iseljenika Hrvatske, Žužek je naglasio "potrebu prave bratske miroljubivosti i što tješnje suradnje među pripadnicima dviju crkava i među pripadnicima dviju narodnosti, posebno istakavši načelo bratstva i jedinstva među našim narodima kao najčvršće jamstvo i najsigurnije jamstvo da se nikada više ne ponovi teška i kobna prošlost".[182] Prema pisanju *Zavičaja*, časopisa Matice iseljenika Srbije, u svom govoru Žužek je naglasio "da je on za vreme rata radio samo ono što je dužan svaki hrišćanin i čovek da radi – da pomogne one koji su u nevolji."[183] Prema izvještaju kojeg je objavio *Amerikanski Srbobran*, list srpskih iseljenika u SAD-u, naročito je "bio dirljiv govor župnika u Glini vlč. Francea Žužeka koji sada živi u penziji u Sloveniji. U vreme one ustaške strahovlade on je uspeo da spase mnoge naše ljude od klanja. Srpski narod je bio osuđen na genocid – rekao je Žužek, ali je Bog drugo odredio pa hrabri srpski narod ovog kraja, slavi danas jedan od najznačajnijih događaja svoje novije nacionalne istorije."[184] Da li je sačuvan filmski zapis Žužekovog govora, obzirom da je svečanost u Glini

49–53, kao i njegove memoare, *From Foggy Bottom to Capitol Hill : Exploits of a GI, Diplomat, and Congressional Aide*, Arlington Hall Press, Arlington 2000, str. 135–137.

181 HR-HDA-1241, SUBNORH, Republički odbor, Obilježavanje spomenika i spomen grobnica, Obilježavanje mjesta pokolja nevinih žrtava, srpnja 1941. god. u Glini, Pismo Odbora za izgradnju spomenika srpanjskim ŽFT Korduna i Banije od 19. XII. 1963, kojeg potpisuje predsjednik odbora narodni heroj Adam Petrović Gigac; Радмила Радић, *Држава и верске заједнице, 1945 – 1970. други део: 1954 – 1970.*, Институт за новију историју Србије, Београд 2002, str. 22–23; Igor Mrkalj, "Spomenici NOR-a Gline i glinskog kraja (1)", *Prosvjeta*, Zagreb, br. 141, decembar 2017, str. 32–39.

182 "Otvorena nova pravoslavna crkva u Glini", *Matica*, Zagreb, br. 11, novembar 1963, str. 346.

183 "Освећење нове цркве у Глини", *Завичај*, Београд, бр. 38, 1963, str. 17.

184 "Освећење спомен-цркве у Глини", *Американски Србобран*, Pittsburgh, vol. LV, 13.078, 1. новембар 1963, str. 3.

snimana i kamerama Jadran filma (Frano Vodopivec) te kamerama samih iseljenika iz Kanade i SAD-a, pokazat će daljnja istraživanja.

Franc Žužek, počasni kanonik, župnik i dekan u penziji, umro je 18. veljače 1965. u bolnici u Novom Mestu u 79. godini života.[185] Pokopan je na groblju u Soteski kod Novog Mesta. Na njegovom sprovodu okupilo se mnoštvo vjernika i 15 svećenika. U ime zagrebačke nadbiskupije, na sprovodu je govorio Josip Crnković, kanonik iz Zagreba, a u ime glinskog dekanata Vjekoslav Marić, župnik iz Viduševca. Pismeno saučešće u ime naroda glinskog kraja uputila je Skupština općine Glina, a u ime pravoslavnih vjernika poslano je pismo prote Nikole Diklića. Na sprovodu je pročitano i saučešće episkopa Simeona Zlokovića iz Karlovca. Smrt Franca Žužeka oglašavala su i "pravoslavna i katolička zvona na Kordunu i Baniji".[186] Nakon sprovoda, njegovi prijatelji poslali su u Karlovac episkopu Simeonu "fotografiju počivšeg župnika na odru."[187] Nema za sada podataka da je ista fotografija poslana i župnoj crkvi u Glini.

IGOR MRKALJ

A Slovene among Croats and Serbs: Franc Žužek, parish priest in Glina, 1927. — 1955.

Summary

Although all relevant sources agree that Franc Žužek, a long-serving parish priest in Glina (1927 — 1955), had a significant position in social life of Glina and its surroundings, critical historiography missed to comprehensively study his biography. The objective of this paper is therefore to present the major events that illustrate his pre-war, war and post-war career and explain some issues important not only for Glina and Croatia, but also for the broader region, during a longer period that include several "historical breaking points". The author

185 *Mrliška knjiga žopnije Soteska*, leto 1965, str. 11; "Matični urad Novo Mesto", *Dolenjski list*, Novo Mesto, let. XVI, št. 8, 28. februarja 1965, str. 16.

186 Roman Kavčič, "Slovenski duhovniki v NOB", *Glasnik Slovenskega duhovniškega društva*, Ljubljana, let. XI, št. 2, 1981, str. 65.

187 Епископ Симеон, "Двадесетогодишњица нове глинске цркве", *Православље : новине Српске патријаршије*, Београд, год. XVII, бр. 400, 13. новембар 1983, str. 7.

based his research on relevant archive sources, existing bibliography and available newspaper sources. The article reveals new facts about one of the most prominent personalities in the 20th century Glina.

KEYWORDS: *Franc Žužek, Glina, Croats, Serbs, Independent State of Croatia*